

ÓZBEKSTAN RESPUBLIKASÍ JOQARÍ HÁM
ORTA ARNAWLÍ BILIMLENDIRIW MINISTRILIGI
Ájiniyaz atındag`ı Nókis mámleketlik pedagogikalıq institutı

TARIYX FAKULTETI

Milliy ideya, ruwxıylıq tiykarları ha`m huqıq ta`limi kafedrası

5111600 - «Milliy ideya, ruwxıylıq tiykarları ha`m huqıq ta`limi» bakalavriat
tálim bag`darınıń 4 a-kurs talabası

Sultanov Abdulaziz Maqsetbay ulıńn`

PITKERIW QÁNIGELIK JUMÍSÍ

Tema: Shaxs ruwxıy rawajlanıwında milliy ha`m diniy qádiriyatlardıń ornı

Talaba: _____ A.Sultanov

Ilimiy basshı: _____ f.i.f.d (PhD) G.Saparova

Kafedra baslıg`i: _____ p.i.f.d (PhD)E.Tilewov

Kafedra májilisiniń 2021-jil «____» «_____» sánesindegi

____ - sanlı protokoli menen qorg`awg`a ruxsat berildi

Nókis – 2021-jil

Pitkeriwshi talaba Sultanov Abdulazizdiń «Shaxs ruwxıy rawajlanıwında milliy ha`m diniy qa`diriyatlardıń ornı» temasındag`i pitkeriw qánigelik jumisi «Milliy ideya, ruwxıylyq tiykarlari hám huqıq tálimi» kafedrasiniń 2021 jil «__» _____ kúngi «__» sanli bayannaması tiykarında mámleket attestatsiya komissiyasına qorg`awg`a jiberiwge usinis etildi.

«Milliy ideya, ruwxıylyq tiykarlari

hám huqıq tálimi» kafedrası baslig`i:

E.Tilewov

Pitkeriwshi talaba Sultanov Abdulazizdiń «Shaxs ruwxıy rawajlanıwında milliy ha`m diniy qa`diriyatlardıń ornı» temasındag`i pitkeriw qánigelik jumisi 2021 jil «__» _____ kúngi institut rektoriniń «_____» sanli buyrig`i menen mámleket attestatsiya komissiyasına qorg`awg`a jiberildi.

Mámleket attestatsiya komissiyası qararı menen Sultanov Abdulazizdiń pitkeriw qánigelik jumisine ___ ball qoyildi.

MAZMUNI

Kirisiw

I-Bap Shaxs ruwxıylıg'ında milliy hám ulıwmainsaniy qádiriyatlardıń áhmiyeti

1.1.Shaxs kamalatınıń ruwxiy negizleri

1.2.Shaxs ruwxiy rawajlanıwında milliy qádiriyatlar hám milliy-ruwxiy miyrastıń orni

1.3. Shaxs ruwxıylıg'in qáliplestiriwde ata-ana hám shańaraqtıń orni

II-Bap Shaxs ruwxıylıg'ınıń qáliplesiwinde milliy hám diniy qádiriyatlardıń aktual máseleleri

2.1.Shaxs ruwxiy rawajlanıwında diniy qádiriyatlardıń orni hám áhmiyeti

2.2.Islam dini ideyalari tásiri astında musulman álemi mádeniyati hám ruwxıylıg'ınıń qáliplesiwi

III. Juwmaq

IV. Paydalang'an ádebiyatlar

KIRISIW

Pitkeriw jumisiniń aktuallıg'ı: Búgingi kúnde shaxstıń millet wákili sipatındag'ı statusınan kelip shıg'ıp tómenдеgi túsiniklerdi kirgiziw múmkin: milliy ózlikti ańlaw, milliy maqtanish, milletti súyiwshilik, watanpárwarlıq, milllet tág'diyrine baylanisli juwapkershilikti, milliy máplerdiń ústinligin seziniwди, milliy til, milliy tariyx, ádebiyat, kórkem-óner, úrip-ádetler, qádiriyatlar, mámleket sistemasına húrmet, salqın qanliliq, óz kásibiniń sheber mamani bolıw, mámlekettiń sotsiyallıq, siyasiy, ekonomikalıq, ruwxıy turmisında belsendilik hám t.b.

Shaxs –bul individ, mazmuni jag'ınan sotsiyallıq-ádep-ikramlıq álem. Ol ózinde insan mánisin, onıń barlıq sipatındag'ı qádiriyatin jámleydi. Shaxs sotsiyallıq-gumanitar pánlerde óz bag'dari, izertlew obekti hám maqseti kóz-qarasınan hár qiyli talqılanadi. Ol júda shiyelenisken, qarama-qarsiliqli, ózin-ózi inkar etetug'in maqluq sipatında biologiyalıq, fiziologiyalıq, jámiyetlik, ruwxıy, ádep-ikramlıq ham estetikalıq aqliy oy-pikir ob'ekti sipatında, hátteki filosofiyalıq hám logikalıq, jasaw huqıqı hám ómir logikasi jag'ınan izertlew deregine aylaniwi múmkin.

Jumistiń maqseti Shaxs ruwxıy rawajlanıwında milliy ha`m diniy qa`diriyatlardıń ornı teoriyalıq-metodologiyalıq hám ilimiy izertlewden ibarat.

Jumistiń waziypalari:

- shaxs ózinde insan mánisin, onıń barlıq sipatındag'ı qádiriyatin jámleytug'inin ilimiy tiykarlaw;
- shaxs sotsiyallıq-gumanitar pánlerde óz bag'dari, izertlew obekti hám maqseti kóz-qarasınan hár qiyli talqılaniw tiykarların táriyplew;
- shaxstıń millet wákili sipatındag'ı milliy ózlikti ańlaw, milliy maqtanish, milletti súyiwshilik, watanpárwarlıq, milllet tág'diyrine baylanisli juwapkershilikti aniqlaw;
- shaxstıń xarakteri hám ózine tán ózgeshelikleri bir neshe faktorlar arqalı qalıplesip baratug'inlig'in analizlew.

Jumistiń ob'ekti hám predmeti: Shaxs ruwxıy rawajlanıwında milliy qádiriyatlar hám milliy-ruwxıy miyrastıń orni hám áhmiyeti esaplanadı.

Shaxs ruwxıyılıg'iniń qáliplesiwinde milliy hám diniy qádiriyatlardıń aktual máselelrinen ibarat.

Jumistiń dúzilisi: Jumis kirisiw, eki bap, bes paragraf, juwmaqlaw hám paydalanılǵ'an ádebiyatlardan ibarat.

Jumistiń ilimiy jańalıg'i:

- shaxs kamalatiniń ruwxıy negizleri tiykarlang'an ;

-islam dini ideyalari tásiri astında musulman álemi mádeniyati hám ruwxıyılıg'iniń qáliplesiwi ózgeshelikleri tiykarlang'an;

- shaxstıń xarakteri hám ózine tán ózgeshelikleri bir neshe faktorlar arqalı qáliplesip bariwi tiykarlang'an

- shaxs, millet yaki jámiyettiń ishki potentsiyali bekkem, tamirlariniń tereń boliwi ruwxıyılıqtıń rawajlanıwiniń tiykarın qurawı áhmiyeti tiykarlang'an.

Jumistiń ilimiy hám ámeliy áhmiyeti: Pitkeriw qánigelik jumistiń ilimiy-teoriyalıq hám ámeliy áhmiyeti shaxs ruwxıy rawajlanıwında milliy ha`m diniy qa`diriyatlardıń ornı, shaxs ruwxıyılıg'in qáliplestiriwde ata-ana hám shańaraqtıń orni máselelrini ilimiy áhmiyeti analizlep berildi.

Shaxs kamalatiniń ruwxıy negizleri, islam dini ideyalari tásiri astında musulman álemi mádeniyati hám ruwxıyılıg'iniń qáliplesiwi jańa dáliyler menen bayıtıldı.

Sonday-aq, izertlew nátiyjelerinen orta arnawlı hám joqari oqıw orinlari, ruwxıy-ag'artiwshiliq oraylarında ámelge asirilatuǵ'in ruwxıy-tárbiyalıq jumislarda paydalanıw múmkin. Pitkeriw qánigelik jumisi materiallarınan milliy ideya, ruwxıyılıqtanıw, dintanıw hám ruwxıyılıqtı oqıtıw metodikasi bag'darlarında metodikalıq qollanba tayyarlawda paydalanıw múmkin.

I-Bap Shaxs ruwxıylıg'ında milliy hám uliwmainسانیy qádiriyatlardıń áhmiyeti

1.1.Shaxs ruwxiy kamalatınıń negizleri

Shaxstıń millet wákili sıpatındag'ı statusınan kelip shig'ip tómendegi túsiniklerdi kirgiziw múmkin: milliy ózlikti ańlaw, milliy maqtanish, milletti súyiwshilik, watanpárwarlıq, millet tág'diyrine baylanisli juwapkershilikti, milliy máplerdiń ústinligin seziniwdi, milliy til, milliy tariyx, ádebiyat, kórkem-óner, úrip-ádetler, qádiriyatlar, mámleket sistemasına húrmet, salqın qanlılıq, óz kásibiniń sheber mamani bolıw, mámlekettiń sotsiyallıq, siyasiy, ekonomikalıq, ruwxiy turmisında belsendilik hám t.b.

Shaxstıń jámiyet wákili sıpatındag'ı statusınan kelip shig'ip: mámlekettiń jáhándegi abirayın arttıriwdag'ı juwapkershilik, dúnya tsivilizatsiyası tabislarin iyelew, dúnya xalıqları aldında turg'an uliwma adamzatlıq mashqalalarg'a biypárwa bolmaw, milliy hám uliwma insaniy mápler uyg'ımlıg'in ańlaw, insanniń tábiyattiń bir bólegi ekeligin, oni asirawda juwapkershilik hám t.b.

Joqarida keltirilgen barlıq túsinikler shaxstıń ishki psixologiyası menen baylanisli bolıp, olar shaxstıń ruwxiy dárejesi, millet hám jámiyet wákili sıpatındag'ı statuslarin qamtip aladı.

Ruwxiy-ag'artıwshılıq jańalaniwlarıdı jánede rawajlandiriw barisındag'ı áhmiyetli wazıypalardan biri bul shaxs, eń áwele jaslardın ruwxiy kamalg'a jetkiziw lazımlıg'in názerde tutıp, mámleketimiz Prezidenti Sh.Mirziyoevtıń: “Jaslarımızdı erkin pikirleytug'in, joqari intellektual hám ruwxiy bilimge iye bolıp, dúnya kóleminde óz teńleslerine hesh bir tarawda bos kelmeytug'in insanlar bolıp kamal tabiwi, baxitli bolıwı ushin mámleketimiz hám jámiyetimizdiń bar kúsh hám imkaniyatlarin jumsaymız”,¹- degen pikirleri ruwxiy joqarılaw protsessinde kemshilikke jol qoyıw múmkin emesligin kórsetedi.

Shaxs ruwxıylıg'ınıń rawajlanıwı da belgili bir nizamshılıqlarg'a súyenedi. Bul nizamshılıqlardıń tiykarınan eki iri toparg'a ajratıw múmkin.

¹ Mirziyoev Sh.2017-2021 yillarda Ózbekistan Respublikası rawajlanishining beshta ustuvor yónalishi bóyicha Harakatlar strategiyasını “Xalq bilan muloqot va inson manfaatları yili”da analga oshirishga oid Davlat dasturini órganish bóyicha ilmiy-uslubiy risola.T.Mánaviyat. 2017.B.197.

Birinshi toparg'a shaxs, millet yaki jámiyettiń ishki potentsiyali menen baylanisli bolg'an nizamliqlar kiredi. Yag'niy shaxs, millet yaki jámiyettiń ishki potentsiyali bekkem, tamirlariniń tereń boliwi ruwxıylıqtıń rawajlanıwınıń tiykarin quraydı. Eger ishki potentsiyal hásiz bolsa, shaxstıń jetiklik dárejesine, millettiń óziniń bir pútinligin saqlawg'a hám sonıń menen birge jámiyettiń joqari rawajlanıw basqışına erisiwine unamsız tásir etedi.

Ekinshi topar nizamliqlarına shaxslar hám milletlerdiń ózara qarım-qatnasıqları protsessinde júzege keletug'in óz-ara tásir hám óz-ara bayitiw arqalı bolatug'in protsessler kiredi. Shaxstıń ruwxıy jetikligi anadan tuwiliwi menen júzege kelmeıydi. Ol basqa xalıqlar, milletler menen birge islesiw nátiyjesinde payda boladı. Hesh qashan shaxs, insan ózgelersiz jasay almag'ani siyaqlı millet te basqa milletler, xalıqlar menen baylanislar, qarım-qatnasıqlar ornaypastan jasay almaydı. Jámiyette mine usı nizamlılıq tiykarında rawajlanadı.

Shaxs –bul individ, mazmuni jag'ınan sotsiyallıq-ádep-ıkranlıq álem. Ol ózinde insan mánisin, onıń barlıq sipatındag'i qádiriyatin jámleydı. Shaxs sotsiyallıq-gumanitar pánlerde óz bag'dari, izertlew ob'ekti hám maqseti kóz-qarasınan hár qiyli talqılanadı. Ol júda shiyelenisken, qarama-qarsılıqlı, ózin-ózi inkar etetug'in maqluq sipatında biologiyalıq, fiziologiyalıq, jámiyetlik, ruwxıy, ádep-ıkranlıq ham estetikalıq aqlıy oy-pikir ob'ekti sipatında, hátteki filosofiyalıq hám logikalıq, jasaw huqıqı hám ómir logikası jag'ınan izertlew deregine aylaniwi múmkin.

Shaxstıń qalıplesiw faktorları kóp túrlishe. Máselen, genetikalıq (násliy), biologiyalı tábiyiy, mádeniy, sotsiyallıq ómir tájriybesi, óz tuwisqanları menen múnásibeti hám t,b. Shaxstıń genetikalıq tamani onıń násil tiykari, áwladlarınan jetip kelgen fizionomiya, peyili menen biologiyalıq tamani bolsa jasaw ushin kúsh-quwat aliw, nasl qaldiriw kibi individual mútajlik penen belgilenedi.

Shaxs mánisine kóre, madeniyatlang'an, sana, aqıl arqalı iskerligin basqariw imkaniyatına iye bolg'an, jámiyetlik-tariyxiy dástúr, turmis tárizi hám tájriybege tiykarlang'an belgili áwladlar wákili.

Shaxs fenomeni álemniń pútkil qiyinshiliqlarin ózinde jámleydi. Oni hár tárepleme úyreniw maqsetinde túrli dáwirlerde izertlewler alip barilg'an. Ásirese shig'ista ol joqari ádep-ikramli normalar arqali túsirilgen. Insan shaxs sipatında kamillikke umtiladi, ómir mazmunin bayitadi. Usi tiykarda kisilik jámiyetiniń gózzal hám párwan boliwina mútájlikti sezedi.

Shaxs (individ)te ózlikti ańlawdıń ózine tánligi oniń kelip shig'iwi hám rawajlanıwi protsessinde individtiń qáliplesiwı antropogenez hám sotsiogenez benen tikkeley baylanisli. Yag'niy, antropogenezdi sotsiogenezsiz kóz aldına keltirip bolmaydi. Sebebi olardıń uliwma baylanislig'I tiykarında kisilik jámiyeti qáliplesedi hám qarar tabadi. Alimlardıń pikirine kóre, shama menen 40-miń jil aldın Home Sapiens (aqilli adam)niń payda bolıwi menen kisilik jámiyeti qáliplesip basladı.

Shaxstıń xarakteri hám ózine tán ózgeshelikleri bir neshe faktorlar arqali qáliplesip bardı. Solardan, miynet quralların tayarlaw, onnan paydalaniw qábileti, jámáalik penen tinimsiz baylanista ómir keshiriw, hár túrdegi kisiler turmisin shólkemlestiriwshi háreketler hám t.b. Ásirese, áwladlarımız xarakteri hám minez-xulqi qáliplesiwinde psixika (ruwxıyat) áhmiyetli faktorlardan esaplanadı.

Psixikaniń ózi shaxstıń átirap penen ózara tásiri nátiyjesinde quram tabadi hám usi nizamlarg'a muwapiq qáliplesedi. Insanniń shaxsiy xarakterge iye bolg'an iskerligi waqıyaniń miydegi obrazi járdeminde alip bariladı.

Shaxs túsiniği aqilli hám shaqqan adam esaplanıp, oniń mánis-mazmunı barlıq individlerge tán. Bunnan individuallıqtıń ózine tán qábileti, xarakteri, shaqqanlig'I, bilimdanlig'I kibi ózgesheliklerge iye bolıp, adamda jeke sananıń qáliplesiwine alıp keledi.

Demek, shaxsiy sana ózlikti ańlawdıńquralı hám nátiyjesi. Áne usi shaxsiy sana túri bolmag'anda kisi ne ushin jasap atırg'ani, óz tág'diri hám keleshegi haqqında bilimge iye bolmag'an bolar edi.

Dúnya tezlik penen ózgerip, turqalılıq hám xalıqlardıń bekkem rawajlanıwına pútir salatug'in túrli jańa topilis hám qáwip-qáterler payda bolıp atırg'an búgingi

kúnde ruwxiyliq ha'm ag'artiwshiliqqa, ádeplilik tárbiya, jaslardin bilim aliwi, kamalg'a jetiwge umtiliwg'a itibar qaratiw hár qashang'idan da áhmiyetli.²

Individual sana ózlikti ańlaw protsessinde kisilerdiń basqa kisilerden ózin pariqlawi, ózi menen sirtqi átirap, álem hám ob'ektler ortasında qarama-qarsiliqlar barlig'in ańlaw imkaniyatına iye boladi. Bunday sanag'a iye bolg'an adam óz tag'diri basqa adamlarg'a baylanisli ekenligin seziniwi, jalg'izliq, ólimnen qorqiw, keselleniw, turmisliq ideallar hám maqsetlerdiń joq bolıwi menen baylanisli azap-aqibetler, g'am-táshiwish kibi keshirmelerdi túsiniw jetedi. Ásirese, bunday adam jalg'iz óz iskerligin ámelge asira almaslig'in seziniw, jámaáge umtiliw mútajligi payda boladi. Nátiyjede shaxsiy sanada "men" hám "ol", jámaáalıq sanada "biz" hám "olar" degen túsiniqler payda boladi.

Adamniń mútajligi tárbiya protsessinde, yag'niy insane jámiyet penen múnasibetke kirisiw protsessi quramında payda boladi. Adamniń mútajligi sotsiyallıq hámde shaxsiy xarakterge iye. Áyne waqıtta mútajlik payda bolıwına kóre tabiyi (materialliq) hám ruwhiy mútajlikke bólinedi. Insaniyattiń sotsiyallıq mútajliginiń áhmiyetli tamani ózlikti ańlaw mútajligin payda etedi. Milliy ózlikti ańlaw bolsa sotsiyallıq-ekonomikalıq duzimniń jedellesiwi, solardan milletlerdiń qalıplesiwi menen baylanisli.

Kámil insan ideyasi tek g'ana jeke shaxslardi emes, al pútkil xaliqlardi joqari progresske qaray jeteklegen, olardi ruwxiyliq hám ag'artiwshiliq tarawında teńitayı joq tabislarg'a ilhamlandirg'an. Kámillikti arziw etpegen, nawqiran áwladtı tárbiyalaw haqqında oylamag'an xaliqtıń, millettıń keleshegi joq. Bunday xaliq hám millet kriziske ushiraydı.

Sonliqtan jetik insan túsiniğiniń uliwmaadamzatlıq áhmiyetke iye ekenligi belgili. Kámil insan uliwmaadamzatlıq qádiriyat sipatında bahalanıp, shig'is xaliqlariniń uzaq ásirler dawamında murati bolg'an. Misali, Farabiydiń "Fazil sháhár puxaralariniń koz-qarasları", "Nizamlar haqqında kitap" hám t.tb shig'armalarında jetik insane tuwralı pikirler kórsetiledi. Oniń pikirinshe, insanniń

²Mirziyoev Sh. Milliy taraqqiyot yo'limizni qat'yat bilan davom ettirib, yangi bosqichga ko'taramiz. T.O'zbekiston.2018.B.27.

jeńiske erisiwi, jaqsiliqti qolg'a kirgiziwi hám morallıq jáne aqiliy jetiskenlikke joqari dárejede erisiwi óz qolında boladı.

Kámıllık-mehir-miriwbet, ádıllık, tuwrılıq, hújdan, ar-namis, erk, isbilermenli, jigger siyaqlı kóplegen hasil insaniy qásiyet hám paziyetlerdiń jiyintig'I bolıp tabıladı.

Kámil insan ideyasi ázel-ázelden xalqımızdiń iygi arziwi, millet ruwxıylig'iniń úzlıksiz bir bólegi bolıp kelgen. Zardushtiyliktiń muqaddes kitabı "Avesto"da hadal miynet jetikliktiń tiykarg'I ólshemi sipatında túsindiriledi. Kámil insan ideyasi islam filosofiyasınan aziqlanıp, jáne de keńirek mánis-mazmung'a iye boldı. Ibn Sino, Beruniy, Farabiy, Nawayi siyaqlı danishpanlardıń jetik insandı tárbiyalaw haqqındaǵı pikirleri jámiyet rawajına jańa ruwxıy imkaniyatlar izlew maqsetleri menen baylanisli bolǵ'an.

Kámıllıkke eriswdiń eń áhmiyetli quralları,-deydi Farabiy,-tálim hám tárbiya bolıp tabıladı. Tálim, onıń pikirinshe, teorialıq iygiliklerge úyretse, tárbiya iygilikli ádeplilik qásiyetlerine úyretedi.

Farabiy ádepli, jaqsı minez-quliqlı insane degende ilim-bilimge umtilatug'in, haqıyqat hám ádıllık ushin gúresetug'in, nahaq sózlerdiń dushpanı, óz pikirinde tura alatug'in adamlardı názerde tutadı. Bunday insan bolıw ushin adam ózine tómenдеgi on eki qásiyetti jámlestirgen bolıwı lazim: *jaqsı den-sawlıq, ótkir zeyin, bekkem yad, tez sheshimge keliw, shiyrin til, ilim-bilimge umtiliw, zıyanlı qumar oyınlarınan jıraq bolıw, haqıyqatı hám ádıllıktı súyiw, ar-namisli bolıw, dúnyaxor bolmaw, párwana bolıw, orinsiz ójet bolmaw.*

Kámil insan máselesi shig'is xalıqları ushin hár qashan áhmiyetli bolıp kelgen. Ulli shayır Nawayiniń dóretpesinde hám ómir jolında jetikliktiń barlıq qirları óz sáwleleniwın tapqan. "Insan qálbiniń quwanish hám qayg'isin, jaqsılıq hám ómir mazmunın Nawayiday tereń sáwlelendirgen shayır dúnya ádebiyatı tariyxında kemnen-kem tabıladı. Ana tiline muhabbat, onıń teńi-tayı joq baylıg'I hám ullılıg'in ańlaw sezimi biziń sanamızǵ'a, júregimizge eń dáslep Nawayi dóretpeleri menen kirip keldi".

Házireti Nawayi “ Mahbub ul Qulub” shig’armasında bilay dep jazadi: “Ózi poku kózi pokni inson desa bólur, tili arig’(nozík) va kóngli arig’ni musulmon desa bólur”. Ózi pak kózi pákti insane dese bolar, tili shirin(názík) hám kónli názikti musulman dese bolar. Yoki “Hayosızda vafo yóq, vafosızda hayo yóq”. Uyatsızda wapa joq, wapasızda yat joq. Bul qatarlar shin insaniy paziylet bolip, hár bir adam hám milletke tiyisli, olardi ańlap aliw ushin aqliy bilimdi iske saliwi, bilim aliwi hám áwladlar miyrasına tayanıp, ózligin ańlawı arqalı milliy ózgesheligin de rawajlandiriwǵa erisedi.

Ibn Sinoniń miyrasında ilim hám ádep birligi máselesi ayırıqsha orin iyeleydi. Ilim hám ádeplilik paziylet birliginde insane rawaj tabadi, danalıqqa erisedi. Danishpanniń pikirine kóre, insane jalǵız ózi bug’an jalǵız ózi erise almaslıǵı, soniń ushin jámiyet penen birge jasawǵa umtiladi, insanlar bir-birleri menen birgeislesiwde ómir keshiriwleri ushin materiallıq baylıqlardı tayarlaydı, ilim-p’an jetiklik tiykarında ruwxıy, ádeplilik jetiklikke erisedi, hár bir insan óziniń milliy ózgesheligi hám qádiriyatların qalıplestirip baradi.

Qaraqalpaq xalqınıń ullı shayiri Ájiniyaz da jetik insan ushin jarasıqlı paziyletler tuwralı bahalı pikirler bildiredi: “Ótirikti ras etip aytpag’an”, “Sóylegende sózdiń parqın bilmegen, Adam degen bilan insane bolurmiw”, “Óziń dana boldın hám aqılıń jetik...”. Ol jetik insanniń ag’la paziyleti sipatında xalıqqa muhabbatı, xalıq ushin miynet etiwdi atap kórsetedi.

Qádiriyatlar insan ruwxıy kamalatınıń áhmiyetli faktori. Qádiriyatlardıń kópligi, mazmunı, olardı anıqlaw hám isenim qiliw-insanniń biliw qábileti hám ámeliy imkaniyatlari bekkemlenip, tereńlenip, keńeyip baratırǵanın sáwlelendiredi. Hátteki rawajlanıwdag’ı tariyxıy waqiyalar, og’an unamli úles qosqan shaxslar hám milliy maqtanish hám qádiriyatlar qatarına kiredi. Tariyxqa názer salar ekenisiz, *materiallıq islep shig’ariw, ruwxıy rawajlanıw ixtiyajları qádiriyatlar qalıplesiwiniń tiykarǵı faktorları*. Qádiriyatlardıń qalıplesiwi, olarg’a ámel qiliw imkaniyatlari kisiler jasag’an átirap, tábiyi sharayatlarislep shig’ariw usili, kásip iyeleri, miynet iskerliginiń tiykarǵı bag’darları, jasi, jinsiy tamani, turmis tarzi menen de baylanisli. Qádiriyat degen túsiniktiń ózi de qádir-qimbat

degen mánisti bildiredi. Belgili qádiriyatlarg'a ámel qiliwg'a , olardi bahalawg'a shaxsiy, toparliq, milliy, uliw mainsaniy mápler de tikkeley tásir etiwí gúmansiz. Bular qádiriyatlarg'a baha beriwdiń sub'ektiv faktori esaplanadi.

Insan kúshi, aqıl-zakáwati menen jaratılǵ'an tábiyat gózzallıqları, arxitektura, kórkem-óner hám mádeniyat shig'armaları- *barlıǵı materiallıq qádiriyatlar* qatarına kiredi.

Ádep-ikramlıq, ádep, bilim, úrip, jetiklik, iyman, insap hám basqalar *ruwxıy qádiriyatlar* esaplanadi.

Qádiriyatlar hám jaslardıń sotsiyallıq iskerligi haqqında pikir júritetug'in bolsaq, milliy qádiriyatlardıń zárúr áhmiyetke iye ekenligin aytip ótiwimiz lazim. Sebebi Ózbekistanniń jańalaniw hám rawajlandiriwdiń joli tómendegi tórt negizge tiykarlanadi:

- uliw mainsaniy qádiriyatlarg'a sadiqlıq;
- xalqimizdiń ruwxıy miyrasin bekkemlew hám rawajlandiriw;
- insanniń óz imkaniyatların erkin kórsetiw;
- watanpárwarlıq.

Uliw mainsaniy qádiriyatlar dep barlıq insanlardıń tariyxı, miyrası, jańalaniwi, uliwma úlke hám mápler tiykarında payda bolg'an, rawajlanıwdıń jańa basqıshında hám hámmeniń máplerine say keletug'in sotsiyallıq, siyasiy, ruwxıy qubilislar hám baylıqlarg'a aytiladi. Uliw mainsaniy qádiriyatlar qandaydır ózgermes túsiniq emes. Uliw mainsaniy qádiriyatlar dúnya tsivilizatsiyasınıń qimbatlıǵı, onıń barlıq basqıshları bir-biri menen úzliksiz baylanislig'iniń kórinisi. Uliw mainsaniy qádiriyatlardıń tamirlari barlıq dáwirler, jámiyetler, mámleketlerde bar bolg'an sotsiyallıq, ekonomikalıq, siyasiy múnasibetler, kisilerdiń miynet, turmis sharayati hám onıń dárejesi, niyet hám umtiliwleri, maqset hám máplerindegi birlik. Uliw mainsaniy qádiriyatlar milliy ya bolmasa aymaqlıq qádiriyatlardıń uliw malasqan kórinisi. Uliw mainsaniy qádiriyatlar pútkil insaniyatqa tán qádiriyatlar tiykarında payda boladi hám rawajlanadi, olar áyne waqıtta, barlıq milliy qádiriyatlardıń bir-birine jaqınlasıwi hám rawalaniwına da xızmet qiladi.

Qádiriyatqa uliwma táriyp beretug'in bolsaq, qádiriyat-bul belgili bir kisiler topari (shańaraq, jámáá, jámiyet) arasinda ayriqsha itibarg'a sazawar bolg'an hám usi topar ag'zalari tárepinen ardaqqlanip, qádirlenip keliwshi ruwxiyliq túri.

Qádiriyatlar shańaraqliq, jámáá, milliy hám uliwmainسانيy boliwi múmkin. Bul qádiriyatlar arasinda jaqinliq bolsa da, olar bir-birinen pariqladi. Misali, bir shańaraq ushin belgili bir ruwxiyliq túri, sebebi tuwilg'an kúndi belgilew júda itibarli nárese. Bul usi shańaraq jámáásiniń qádiriyati. Hár bir máhállede, awilda, miynet jámáasında ya bolmasa oqiw orinlarinda belgili bir sotsiyalliq qubilis (toylardi ótkeriw, jámáá bolip seyilge shig'iw) úrip bolg'an. Olar usi dástúrdiasrap-abaylaydi. Olar ushin ol qádirli. Bul usi jámáániń qádiriyati esaplanadi. Belgili bir xaliqtin qandaydir úrip-ádetin orinlaw dástúr bolip qalg'an. Oni usi xaliq intig'ip kútedi, ol onin ushin qádirli. Ol milliy qádiriyat.

Onnan tisqari, rasasinan, milletinen, jinisi, iyelep turg'an lawazimi, kásibine qaramay, pútkil kisilik jámiyeti ushin óte qádirli nárese hám qubilislar bar, olar uliwmainسانيy qádiriyatlar delinedi. Bularg'a, jasaw qálewi, bilim aliw, tinishliq, qáterjamlik, ayrim bayramlar hám basqa sotsiyalliq qubilislar missal bola aladi.

Uliwmainسانيy qádiriyatlar insan ruwxiy turmisiniń barliq tarawlarinda kórinedi. Uliwmainسانيy qádiriyatlar-bul barliq xaliqlar úrip-ádet hám dástúrlerindegi, din hám tuyg'ilarindag'I, ózara múnasibetler, olardin adeplilik hám estetikaliq kóz-qaraslardag'i, qullasi, insanlar ruwxiy turmisindag'I uliwma tamanlardan ibarat.

Uliwmainسانيylik, ásirese, ilim-pán tarawinda kórinedi. Ol óz mazmuni menen uliwmainسانيy xarakterge iye. Biraq olar milliylik dógereginen shig'ip, basqa xaliqlardin ruwxiy baylig'ina aylang'an soń, olar uliwmainسانيy ruwxiy qádiriyatlar dárejesine shekem kóteriledi hámde barliq xaliqlarg'a bir túrde xizmet qila baslaydi. Usi tárizde ilim-pán úzliksiz túrde rawajlanip, óziniń mazmuninan uliwmainسانيylygin kórsetip baradi. Jer júzindegi xaliqlardin ekonomikalik hám siyasiy jag'inan jaqinlasiw protsessi dawaminda bul xaliqlar ruwxiy turmisi túrli xaliqlarda milliy túrde kóringen uliwmainسانيy ruwxiy qádiriyatlar menen bayip baraberedi. Bul jag'day bolsa, túrli xaliqlar ortasinda

tuwisqanliq sezimlerin kúshettireberedi hám usi tiykarda xaliqlar ortasindag'I dosliq hám turaqliliq bekkemlenip baraberedi.

Qádiriyatlar insan ruwxiy kamalatiniń áhmiyetli faktori. Qádiriyatlardıń kópligi, mazmuni, olardi aniqlaw hám isenim qiliw-insanniń biliw qábileti hám ámeliy imkaniyatlari bekkemlenip, tereńlenip, keńeyip baratirg'anin sáwlelendiredi. Hátteki rawajlanıwdag'I tariyxiy waqiyalar, og'an unamli úles qosqan shaxslar hám milliy maqtanish hám qádiriyatlar qatarina kiredi. Tariyxqa názer salar ekenisiz, *materialliq islep shig'ariw, ruwxiy rawajlanıw ixtiyajlari qádiriyatlar qáliplesiwiniń tiykarg'i faktorlari*. Qádiriyatlardıń qáliplesiwı, olarg'a ámel qiliw imkaniyatlari kisiler jasag'an átirap, tábiyi sharayatlarislep shig'ariw usili, kásip iyeleri, miynet iskerliginiń tiykarg'I bag'darlari, jasi, jinsiy tamani, turmis tarzi menen de baylanisli. Qádiriyat degen túsiniktiń ózi de qádir-qimbat degen mánisti bildiredi. Belgili qádiriyatlarg'a ámel qiliwg'a , olardi bahalawg'a shaxsiy, toparliq, milliy, uliw mainsaniy mápler de tikkeley tásir etiwı gúmansız. Bular qádiriyatlarg'a baha beriwdiń sub'ektiv faktori esaplanadi.

Insan kúshi, aqıl-zakáwati menen jaratılǵ'an tábiyat gózzallıqlari, arxitektura, kórkem-óner hám mádeniyat shig'armalari- *barlıg'i materialliq qádiriyatlar* qatarina kiredi.

Ádep-ikramliq, ádep, bilim, úrip, jetiklik, iyman, insap hám basqalar *ruwxiy qádiriyatlar* esaplanadi.

Qádiriyatlar hám jaslardıń sotsiyallıq iskerligi haqqında pikir júritetug'in bolsaq, milliy qádiriyatlardıń zárúr áhmiyetke iye ekenligin aytip ótiwimiz lazim. Sebebi Ózbekistanniń jańalaniw hám rawajlandiriwdiń joli tómendegi tórt negizge tiykarlanadi:

- uliw mainsaniy qádiriyatlarg'a sadiqliq;
- xalqimizdiń ruwxiy miyrasin bekkemlew hám rawajlandiriw;
- insanniń óz imkaniyatlarin erkin kórsetiwı;
- watanpárwarliq.

Uluw mainsaniy qádiriyatlar dep barlıq insanlardıń tariyxi, miyrasi, jańalaniwi, uliwma úlke hám mápler tiykarında payda bolg'an, rawajlanıwdiń jańa

basqishinda hám hámmeniń máplerine say keletug'in sotsiyallıq, siyasiy, ruwxıy qubılıslar hám baylıqlarg'a aytiladi. Uliwmainsaniy qádiriyatlar qandaydır ózgermes túsinik emes. Uliwmainsaniy qádiriyatlar dúnya tsivilizatsiyasınıń qımbatlıg'I, onıń barlıq basqishlari bir-biri menen úzlıksiz baylanislig'iniń kórinisi. Uliwmainsaniy qádiriyatlardıń tamirlari barlıq dáwirler, jámiyetler, mámleketlerde bar bolg'an sotsiyallıq, ekonomikalıq, siyasiy múnasibetler, kisilerdiń miynet, turmis sharayati hám onıń dárejesi, niyet hám umtiliwleri, maqset hám máplerindegi birlik. Uliwmainsaniy qádiriyatlar milliy ya bolmasa aymaqlıq qádiriyatlardıń uliwmalasqan kórinisi. Uliwmainsaniy qádiriyatlar pútkil insaniyatqa tán qádiriyatlar tiykarında payda boladi hám rawajlanadi, olar áyne waqıtta, barlıq milliy qádiriyatlardıń bir-birine jaqınlasıwi hám rawalaniwına da xızmet qiladi.

Dástúrler, úrip-ádet hám meresimlerde kórinetug'in qádiriyatlar ob'ektiv rawalaniw hám sub'ektiv ruxiyattıń sáwleleniwi bolip, kisilerdiń óz-ara múnásibetlerinde, turmis tárzi hám xızmetinde, júris-turısında, ádep-ıkramlıg'I hám ádebinde kózge taslanadi.

Ádep-ıkramlıq insanniń ishki ruwxıy isenimi, ádep bolsa onıń ámeldegi kórinisi. Túrli úrip-ádetler, meresimler kisilerdiń kúdelik turmis tárzinde, ádep-ıkramlıq qádiriyatlar bolsa, olardıń júris-turisi, ózara múnásibetlerinde kórinedi. Ruwxıy kamalatti ózinde jámlestirgen insan da joqari qádiriyat esaplanadi.

Bul nizamlıqlardıń qollaniliwi ob'ektiv hám sub'ektiv shart-sharayatlar menen baylanisli. Shaxstıń jetikligi hám ruwxıylıqtıń erkin rawajlanıwi, kamal tabiwi ushin sharayat bar bolsa nizamlıqlardıń qollaniliwi uliwma ruwxıy progresske xızmet etiwge óziniń unamli tásirin tiygizedi/

Barkamal shaxs tiykarinan shańaraq átirapında, ata-ana jaqın tuwisqanlariniń tikkeley aralasiwında qalıplesip baradi. Bul jag'day úlkenlerdi h'úrmet qiliw, kishilerdi izzetlew, miynetke tuwri múnásibette bolıw, úrip-ádet hám qádiriyatlardi muddes dep bilıw siyaqlılarda óz kórinisin tabadi. Bunday sipatlardi ózlestirip barg'an hár bir ul-qızda shańaraq súyiwshilik, yel súyiwshilik kibi joqari dárejedegi paziyetler kamal tabadi.

Ruwxiy barkamal shaxsti kamal taptiriw máselesi áyyemnen eń jaqsi maqsetleri qatarında áhmiyetli orin tutqan. Bul barısında shańaraq hám oniń jámiyet turmisindag’I ornına ayriqsha áhmiyet berilgen. Ulli oyshillarimiz hám danishpanlarimizdiń bizge shekem jetip kelgen ilimiy miyraslarında bolsa kámil insan máselesi basli másele bolg’anlig’I málim. Ruwxiy jetik shaxs máselesi, shańaraqtıń bolsa muqáddes bir dárgay ekenligi haqqında áyyemgi hám qizig’arlı mag’liwmatlar. Zardushtiylik dininiń muqáddes kitabı “Avesto”da keltirilgen. Og’an kóre, shańaraq salamat áwladtıń payda bolıwı, nuqsansız násldiń tuwiliwı, salamat turmis tárzi, oniń aqlıy, ádep-ikramlı, ruwxiy, fizikalıy, ruwxiy tárbiyasında ayriqsha orin tutqan. Jaslardı shańaraqlıq turmisqa tayyarlaw máselelerine úlken itibar qaratilg’anlig’I haqqında “Avesto”da tómendegi mag’liwmatlar ushırasadı. Onda aytıwınsha, óspirimler 15-jasqa tolg’annan keyin g’ana 72-túrli reńli jipek jiplerden toqilg’an belbew menen bellerin oraw hám ózlerin jaqsılıq jolina bag’ishlaw ushin turmis quriw huqıqına iye bolg’an. Lekin jaslardıń ózbasımshalıq penen shańaraq quriwlarına jol qoyilmag’an. Shańaraq quriw jámáá, ata-anag’a júklengen. Sol sebepli ata-anan hám jámáá bolajaq kelin-kúyewlerdi tańlawda oylap is kórgen. “Avesto”niń “Vandidod”babında bayan etiliwınshe násl salamatlig’iniń shig’isına ayriqsha itibar berilip, jaqin tuwisqanlar ortasında perzentleriniń ózara turmis quriwları qadag’an etilgen. Salamat áwladtıń tuwiliwı ushin ata-analar sharap ishpeslikke, shegetug’in zatlar hám basqa hushinan ketiretug’in qurallardan paydalanbaslıqqa shaqiradı. Zardushtiylik táliymatına kóre, úlken shańaraqlar jámáá aqsaqalı tárepinen qorg’alip, egizek perzent kórgen hayalg’a bir jup siyir ya bolmasa sari túye sawg’a qiling’an hám mámleket g’aziynesinen napaqa berilgen.

Avestoniń búgingi ruwxiy-ádep-ikramlıq hám tárbiyalıq talaplarg’a say bolg’an eń áhmiyetli printsiplerinen biri-bergen sóziniń wádesinen shig’iw, antqa sadiqlıq, sawda-satıq shártnamalrg’a qatań ámel qiliw, qarızdı óz waqtında tólew, aldawshılıq hám qiyanetten áwlaq bolıw kibi iymanlılıq sipatlardan ibarat. Joqari ruwxiy sipatlılıq zardushtiylikte jáhálettiń, jamanlıqtıń aldin aliw. Avestoniń ruwxiy qag’iydalarında tek g’ana sawlıq hám fizikalıy kúsh, bákim ruwxiy

pákklikke de ayriqsha orin ajratiladi. Ruwxiyliq normasi sipatinda óz waqtinda tuwri awqatlaniw buyiriladi.

Avestoda bala tárbiyasi hám tálimine úlken áhmiyet berilip, “Tárbiya ómirdegi eń áhmiyetli tayanish sanaliwi lazim, hár bir jasti sonday tárbiyalaw kerek, áwele oqiwdi, keyin jaziwdi úyrenip alg’an soń, eń joqari dárejege kóterilsin”-de qáliplesiwi lazim dep esaplaydi.

Avestoda jigirmaday eń jaqsi ruwxiy sipatlar kórsetilip, olar minez-quliqtiń normalari sipatinda talqilanadi hám ol hár bir jasta qaliplesiwi lazim dep esaplanadi.

Jurtimizda jetilisip shiqqan shig’is oyaniw dáwiri oyshillari qatarinda Abu Rayxan Beruniy, Ibn Sino, islamtaniw alimlarinan Imam Buxariy, Imam Termiziy, Burhaniddin Marg’ulaniy óz shig’armalarında insan, oniń ruwxiy kamaaltında shańaraq hám ondag’I tárbiya, ilim úyreniwdi eń zárúr áhmiyetke iye ekenligi bir neshe ret aytıp ótedi.

Abu Rayxan Beruniy shaxs tárbiyasında miynetke ayriqsha itibar beredi. Oniń pikirinshe, ómir hám baxitti miynetsiz kóz aldına keltirip bolmaydi, miynet penen tárbiyalaw –insan ómiriniń tiykari. Danishpan ruwxiy tárbiyada ilimniń rolin birinshi oring’a alıp shig’adi. Amir Temur hám Temuriyeler dáwirine tiyisli tariyxiy derekler hám shańaraq tárbiyasi jámiyettegi tárbiya protsessiniń eń áhmiyetli hám názik tamani bolg’anlig’inan xabar beredi. Salamat áwlad mámleket keleshegin támiynlewshi tiykarg’I faktor ekenligin jaqsi añlag’an Amir Temur tinish-tatiw turmis keshiriwdi, xanadanlardıń turaqlilig’I, jańa qurıp atırg’an shańaraqtıń hár tárepleme nuqsansız hám pákklik tiykarında qurılıwi mámleket áhmiyetine tiyisli dep qarag’an.

Shaxstiń ruwxiy jetikligi oniń shańaraqta tapqan tárbiyasına baylanislig’i haqqında XX ásir ag’artiwshilari da óz shig’armalarında bir neshe ret tákirarlap ótken.

Solardan, Abdulla Avloniy óziniń “Turkiy guliston yohud ahloq” shig’armasında bala tárbiyasi haqqında júda qimbatli mag’liwmatlardi keltirip ótedi. Avtor bala tárbiyasında jasap turg’an sharayat, ortalıq, kisilerdiń roli úlken

ekenligin kórsetedi hám bul tarawda shańaraq, mektep sharayatin da názerden shette qaldirmaydi. Tárbıya balanıń ádep-ikramlıg'ına, minez-qulqına kúshli tásir etiwın aytadı hám ata-analardı óz balaları tárbıyasında juwapker ekenligin aytadı. Onıń pikirinshe, salamat pikir, jaqsi ádep-ikramlıq, ilim-ag'artıwshılıqqa iye bolıw ushin dene tárbıyası áhmiyetke iye. Ásirese, salamat denegge iye bolw ushin kisiniń fizikalıq tamanına zárezer keltiretug'in nárselerden saqlanıwın usınıs qıladı. Balalardı márt, qorqpas, dáwjúrek qılıp tárbıyalawda “Turkiy guliston yohud ahloq” shig'armasında avtor júda áhmiyetli pikirlerdi beredi. “Shijoat” babında balanı márt qılıp tárbıylawdı alg'a qoyadı hám qorqaqlıqtı qaralaydı.

Abu Nasr Farabiy tálim-tárbıyadan kuzetilgen maqsetler, olardıń bir-birine tig'iz baylanislig'I hám bir-birin alıp ketetug'inlig'I haqqındaq'I qarastır qanshama jumsaq bolmasın, filosof onı ámelıyatqa kiritiw ańsat emesligin tereń sezinedi hám bul barista eki túrli jol barlıg'in aytadı.

Birinshisi, qanat bag'ishlaytug'in sózler, sharlawshi, ilhamlastiriwshi sózler járdeminde, ádet payda etedi, jetikler júzege keltiriledi, adamdag'I g'ayrat, aqıl, umtiliw háreketke aylandiriladi.

Ekinshisi, jol (yaki usil) –bul májbur etiw joli. “Bul usildi, -dep jazadı alim,- gápke kónbewshiler, qaysar qalalıqlar hám basqa sahra xalıqlarg'a tiyisli isletiledi. Sebebi olar óz qálewlerinshe sóz benen g'ayratqa kiretug'inlardan emes”.

Farabiy tábiyi hám tuwma qábiletler, tálim hám tárbıya mánisin, usılları haqqında pikir júriter eken, jámiyet basqarıwında qatnasqan shaxslardıń minez-qulqı, paziyletleri, aqılı, bilim hám tárbıyası haqqındaq'I kóz-qarastır di da bayan etedi. Farabiy óziniń “Taxsilus saodat” (“Baxtga erishish”) kitabında aytqanıday, haqıyqatti biliw aqıldıń kamalati (dárejeler)ne baylanisli. Bul aqıl insan qálbinde, onıń kamalatına bolsa aktiv aqıl'g'a qosiliwi arqalı erisiledi. Aktiv aqıl'da barlıqtıń eń joqarı dárejeleri bolg'an.

Uliwma Farabiy qarastırında shaxs hám jámiyet bahalı bir nárseniń eki bólegi bolıp, olardı bir-birinen ajratıp úyrenilmeydi. Onıń pikirinshe, húkimet ayki mámlekettiń mazmunı hám waziypası da áwele onıń tárbıyashılıq, ustazlıq roli menen xarakterlenedi. Basqasha aytqanda, mámleket tárbıyası qále májbúriy usil

menen bolsin, qále jawsi sóz-qatnas hám mehribanliq penen bolsin, belgili miynet, kásip-óner menen shug'illaniwshi xalqina azba-kóppe tárbiya beriw kerek. Húkimet hám mámleket basshilari tálim-tárbiya beriwde sózsiz shańaraq baslig'I, shańaraq tárbiyashisi yaki oqitiwshilar kibidir. Parqi sonda, mámleketti basqariwshi kisiler jámiyet ag'zalarin kásip-ónerge úyretiw ushin hár túrli jol-joriqlardan paydalanadi, túrli taypadag'I adamlardi shin insanliq dárejesine kóteredi.

Din hám ruwxiyliq bir-biri menen baylanisli. Há bir adamniń, xaliqtin, jaqsi-jaman qilwasi, tábiyatqa, dúnya islerine etpey qoymaydi. Insan mángi jasamaydi, lekin ol ómirin soziwg'a háreket etedi.

Bul orinda din járdemge kelip, og'an ruwxiy pákleniw, ruwxiy tazalaniw arqali jetiw múmkin dep insang'a jol kórsetedi. Insan ózine berilgen qisqa ómiri dawaminda, qalay jasawi kerekligi, baxit-saadatqa erisiwi haqqinda bilimlerde islam dininiń kórsetiwinen aladi.

Din ázelden-aq ruwxiyliqtiń quram bólegi sipatinda adamzattiń joqari ideyaları haq hám haqiyqat, insan hám ádalat tuwrali arziw-ármanların ózinde jıynag'an, olardı turaqlı qag'ıydalar formasında bekkemlep kiyatirg'an ideya hám kóz-qaraslardan ibarat bir sistema bolip esaplanadi.

Ásirese, kóp ásirler dawamında xalqımız qálbinen tereń orin alıp, ómirdiń mánisin ańlaw milliy mádeniyatımız hám turmis tárizimizdi, qádiriyatlarımız, úrip-ádet hám dástúrlerimizdi zawalsız saqlawda muqáddes dinimiz qúdiretli faktor bolıp kiyatirg'anin tikkeley kórsetiw kerek dep atap kórsetken edi Birinshi Prezidentimiz. “Nege degende insanıylıq, mehir-aqibet, hadallıq, aqiretti oylap jasaw, jaqsılıq, miyrim-shápáaat siyaqlı xalqımızg'a miyasar bolg'an paziyletler tiykarinan sol zaminde urqan atadi hám rawajlanadi”.

Bugingi kúnde islam dinine baylanisli pútkil dúnyada qizig'iw hám umtiliw kúsheyip, og'an qayirli hám táreptarlariniń kóbeyip baratieg'anlig'I belgili. Buniń haqiyqiy sebebi muqáddes dinimizdiń haqiyqatshillig'I hám pákligi, insan párwarlig'I hám keńpeyilligi, adamzatti bárha qayir-saqawatqa shaqiriwi, om'ir

sinawlarında ózin ańlag'an qádiriyat hám dástúrlerdi babalardan áwladlarg'a jetkeriwdegi teńsiz ornı hám áhmiyeti menen baylanisli.

Islam dini tárbiya quralı, ádep-ikramlılıqtıń tiykari, ruwxıyılıq mektebi. Ol belgili qádiriyatlar tiykarında xalıq hám dúnya danalıg'ınan dárek alıp payda bolg'an. Sonlıqtan oni sonday-aq basqa dinlerdi de hesh qashan biykar etip bolmaydı. Hesh bir filosofiya, ideya yaki ideologiya, adamlardıń kewlindegi qudaydıń ornına og'an teń keletug'in haqıyqatlıqtı bere almaydı. Hátte eń ádalatlı nızamlar da insan kewlindegi qudayg'a bolg'an talaptı qanaatlandıra almaydı.

Shaxs ruwxıy, ahlaqıy a`xmiyetlerdi o`zine ja`mlestirgen adamdı an`latadı'. Shaxs ja`miyette o`zinshe bir kisi adam. Lekin ha`r adamg`a shaxs o`zin qollawg`a bolmaydı'. Shaxs ma`deniyati': ma`nawiy-ahlaqıy sipatlari, insaniy mu`na`siybetler, pa`ziyletlerdi o`zlestirgeni menen ko`rinedi. Iymanlı, hu`jdanlı, etixatlı, dianatlı, haq kewil intizamlı bolıw, bilim ha`m du`n`yag`a ko`z-qarasın jetilstiriwge umtiliw, wa`dege wapa qiliw, jamanlıq qiliw, jaqsılıq kilsa «miynet etiw, u`lkenlerge hu`rmet kishilerge izzet. Shaxs ma`deniyatlı bolsa oni ja`ma`a`t penen birlestiriw ko`p das arttıradı'.

Shaxstın` ruwxıyati'-ha`rbir kisinin` o`zin insaniyat perzenti, belgili millet wa`kili, da`wlet puqarasi dep bilgen halda o`z Watanın, topirag`ın su`yip, hawasi-barlıq baylıqların ko`zdin` qarashig`ında asiriw, onıń abatlıg`ın, ravnaqın, ha`rbir puqaranın` huqıq ha`m erkinliklerin hu`rmet qiliw jolında shin hu`jdan, iyman, e`tixat, sadaqat, ishonsh, halallıq, dawju`reklik, biyg`a`rezlik, hu`rmet u`lken pıdayılıq penen an`lap teren`lik penen is alıp bariwg`a qarati'lg`an ishki ha`m ruwxıy ha`m aqiliy a`leminin` jiyintig`ın ko`rsetedi.

Shaxs ma`nawiyati', ja`miyette, sotsiallıq turmista baxitli jasaw ushin tuwri pikirlew, so`z benen istin` birligi, ras so`ylew, hadal miynet qiliw xosh ahlaqqa iye bolıw degen so`z.

Ahlaq insan ma`nawiyati'nin` a`hmiyetli belgilerinin` bir bolg`anı sebepli shaxstın` ma`nawiyati' degende a`weli onıń` ahlaqıy barkamallığı o`z iskerliginde ma`nawiy qa`driyatları sonıń` ishinde a`dalat, go`zzallıq iygilik qa`dir ideyalarına tayanıp is qiliwi ko`rinedi.

Shaxs ma`nawiyati` degende a`ziz qa`diriyatlardi a`zizlew, da`stu`r-u`rp-a`detlerdi hu`rmetlew. O`zin`e rawa ko`rmegen na`rseni basqag`a rawa ko`rme», «Jaman o`z g`aminda, jaqsi el g`aminda».

Shaxsiy jetiklik insannin` sotsialliq, ma`nawiy, ahlaqiy barkamallig`in an`latadi`. Ha`rbir kisinin` o`z ornin biliwi, a`dep-ikramliq talaplarina raya qiliw, o`zgeler hu`rmetin jayina qoyip, o`zinin` abrayin, qa`dir-qimbatin` ha`m arnamisin saqla ko`nlikpelerin joqari da`rejede iyelep alg`ani onin` belgileri shaxstin` jetikligi ma`selelerdi tabisli sheshiwde ja`miyetten ma`deniyat ha`m materialliq qa`diriyatlarin jarati`wg`a imkan beredi.

Shaxsiy jetik insan o`zinin` aldina qoyg`an maqsetlerine qanat etiw kerekligin bileidi. O`zinin` kim ekenin, ja`miyette o`z ornin bilgen jg`dayda ku`shli ha`m ha`lsiz ta`ripleri haqqinda o`zine esap bere aladi`.

Jetik kisi sotsialliq juwapkershilikke u`lken a`hmiyet beredi. Jetik jismaniy, ahlaqiy, ma`nawiy ta`repten komil boliwi na`zerde tutiladi`. Ayriqsha bu`gingi globallasiw bagdarinda «ha`mmeni ma`deniyat» sharxana u`rp-a`detlerge salbiy ta`sir ko`rsetip ati`rg`an da`uirde shaxstin` o`zinin` ahlaqi, ma`nawiy-mafkuraviy immunitetlerdi hasil qiliw onin` da`rejesin belgileydi. Shaxsiy jetiklikni qa`liplestiriwge ta`sir ko`rsetetug`in faktorlar til, tariyxiy qati`ra, a`wladlar miyrasi ha`m qa`diriyatlardi miyraslig`i. Sonday-aq shaxstin` qizig`iwi qatti iykimi OAV ha`m sotsialliq-siyasiy, ma`deniy bag`dardag`i aktiv qatnasta u`lken rol` oynaydi`. Ma`mleketimizde u`lken ku`sh bolip esaplang`an (uli`wma xaliqtin` 64 % in quraytugin) jaslarimiz shaxsi jetikliknin` subekti bolip esaplanadi`.

1.2. Shaxs ruwxiy rawajlanıwında milliy qádiriyatlar hám milliy-ruwxiy

miyrastin` orni

Milliy ruwxiyliqtin` tariyxi millettin` ruwxiy qalıplesiw protsessi menen baylanisli. Millet bar eken, milliy ruwxiyliq boladi. Milliy ruwxiyliqti joq etiw múmkin emes.

Milliy ruwxiliq dáslep milliy sanada rawajlanıwi menen xarakterlenedi. Milliy sananıń rawajlanıwi-milliy ózlikti ańlawg'a jeteleydi. Milliy ruwxiliqtıń tiykarg'I belgisi hám ózegi-milliy ádep sanaladı.

Milliy ruwxiliqta-milliy tuyg'I úlken orin iyeleydi. Eger biz basqa jurtqa saparg'a shig'ar bolsaq, ol jerde milliy nama yaki qosıqlardi esitip qalsaq, tula-bedenimizdi ájayip bir sezim iyelep aladı, onnan ruwxiy aziq alamız, lázzetlenemiz.

Milliy ruwxiliqta-milliy sezim áhmiyetli orin iyeleydi. Ata-anani, jasi úlkenlerdi hám kishilerdi, dosti húrmetlew milliy ruwxilig'imizg'a kiredi.

Eger biz milliy ruwxiliq haqqında sóz etpekshi bolsaq, onda buni "millet" túsinigin táriyplep beriwden baslag'animiz maqul boladı.

Millet (arabsha-xaliq) belgili aymaqta jasaytug'in, uliwmalıq til, mádeniyat, úrip-ádet, qádiriyatlar hám ruwxiy jaqinlıq tiykarında qáliplesken etnojámietetlik birlik

Islam dininiń muqáddes kitabı-Qurani Karimde de millet sózi ushırasadı. Onda hár bir millet wákiliniń óz milliy qádiriyatların raqjlandiriwi sawabiy is dep kórsetiledi.

Ruwxiliqtıń jámiettegi orni hám xızmeti haqqında pikirler kóp. Ja;miyettiń rawajlanıwindag'I onıń zárúrligi hám áhmiyeti usinna-aq belgili. Alimlardıń tastiyıqlawınsha, ilim-pán jetiskenliklerine, tájriybege súyengen halda ruwxiliqtı úsh toparg'a bólip qarawg'a boladı: Birinshisi- milliy ruwxiliq, ekinshisi-aymaqlıq (regoinallıq) ruwxiliq, úshinshisi-uliwma insaniylik ruwxiliq.

Milliy ruwxiliq-belgili bir elat, milletke, onıń ata-babalarına tán bolg'an qımbatlı ruwxiy baylıqlar.

Aymaqlıq (regionallıq) ruwxiliq-belgili bir geografıyalıq aymaq region) milletlerine tán, olar ushin uliwma bolg'an ruwxiy baylıqlar.

Uliwmainسانيylik ruwxiliq –pútkil insaniyatqa, jáhan xalıqlarına tán bolg'an ádep-ikramlıq baylıqlar.

Ruwxiylik insanniń pútkil ómiri dawamında oniń kúshine kúsh qosadı, aqıl-zeynin keńettirip, oni bekkemlewge xizmet etedi. Ruwxiylik hám ruwxiy baylıqlar, qádiriyatlar, mámleket, millet, shaxstıń biybaha g'áziyinesi hám rawajlanıwdıń deregi esaplanadı. Ulli frantsuz jazıwshisi Viktor Gyugo aytqanday: “Adamnıń ullilig’I oniń boyı, sani menen ólshenbegenindey, milletnıń’ ullilig’I da oniń san-sanag’I menen belgilenbeydi. Birden-bir ólshem oniń ruwxiylik’ında bolıp tabıladı”.

Hár bir milletnıń óz ruwxiylik’in tereń ańlawı, oni sana-seziminiń biyik shoqqısına aylandırıwi milletnıń ózine bolg’an isenimin bekkemleydi. Lekin milliy ruwxiylik basqa millet ruwxiylik’inan túpkilikli pariqlanatug’in sóz emes. Sebebi biziń milliy ruwxiylik’imizg’a basqa xalıqlarda belgili bir dárejede uqsas nárese bolıwi múmkin.

Milliy ruwxiylik eń dáslep tariyxiy qubilis ekenligi menen ajiralıp turadı. Ol bir kúnde, bir jilda, hátteki bir ásirde de toliq qalıplesip bolmaydı.

Milliy ruwxiylikta ádep-ikramlıq printsipler menen birge insan ómirinde morallıq normalar esaplang’an hadallıq, irasgóylik te úlken áhmiyetke iye. Olar hújdan túsiniği menen baylanisli bolıp, insanniń múnásibetleriniń pák bolıwin talap etetug’in normalar. Filosof hám danishpan, qaraqalpaq klassik shayiri Ájiniyazdıń minaday qosıq qatarlari bar:

Ótirikti iras etip aytpag’an,

Tuwri joldan bas kesse de qaytpag’an,

Námáhrámdi hasla joldas tutpag’an,

Ati qaraqalpaq ellerim bardı.

Bunda hadallıq hám irasgóylik siyaqli ádep-ikramlıq normalarg’a say turmis keshiretug’in, zábárdes sahrayı xalıqtıń sipati berilgen, oqip otirip, usınday márt xalıqtıń áwladi ekenligin hár bir kisi maqtanish etedi.

Qara taban, qara puqara,

Babam g’aybar kisi bolg’an,

Kókiregi aq, qalpag’I qara,

Jaw menen kóp isi bolg’an.

Qaraqalpaq shayiri Ibrayim Yusupov qálemine tiyisli bul qatarlar biziń milletimizdiń ótmishinen, ata-babalarimizdiń kimler bolg'aninan, hátteki olardıń keńpeyilli minez-qulqinan derek beredi.

Milliy ruwxıylyq dáslep milliy sanada rawajlanıwi menen xarakterlenedi. Milliy sananıń rawajlanıwi-milliy ózlikti ańlawg'a jeteleydi. Milliy ruwxıylyqtıń tiykarg'I belgisi hám ózegi –milliy ádep esaplanadi.

Usılar menen bir qatarda biziń milliy ruwxıylyg'imızda qaraqalpaqshılıq, miymandoslıq siyaqlı túsiniklerde bar. Olar milletimizdiń eń jaqsı paziyletleriniń birinen esaplanadi. Úyine miyman kelse ne barın dasturxang'a qoyıp kútetug'in, soyisliqqa mal taba almaşa astındag'I minip júrgen jalg'iz atın soyıp beretug'in xalıq-bul qaraqalpaqlar. Qaraqalpaqshılıq degende olardıń usınday keń peyilliginen, aq kókirekliginen, qoliniń ashıqlıg'ınan, saqıylyg'ınan kelip shıqqan ádep-ikramlılıq paziylet.

Búgingi kúde shaxs ruwxılıg'i jámiyrttiń belgili sotsiyallıq qatlami sipatında áhmiyetli orın tutıp, jámiyetlik rawajlanıwda jetekshi kúsh sipatında da belgili abırayg'a iye. Sonday eken, puqaralıq jámiyeti tiykarları qáliplesip atıg'an házirgi payıtta, sonday-aq, globallasıw protsessleri jámiyetlik ómirimizge kirip keliwi sharayatında jaslarda milliy qádiriyatlarımızdı rawajlandırıw hár qashannan da áhmiyetli. Málim, milliyg'arezsizlik sebep jurtimiz mádeniy-ruwxıy ómirinde oyaniw júz berdi, xalqımız jaqsı niyetleri júzege shıg'a basladı, áwladlarımız basıp ótken tariyxıy rawajlanıw jolin, xızmetin tereń úyrenip, jas áwladqa milliy hám ulıwmainسانیy qádiriyatlardı qáliplestiriwde usı jaqların paydalanıw imkaniyatına iye boldıq.

Milliy hám ruwxıy qádiriyatlarımızg'a itibar hám qızıg'iw kúsheydi. Tumaris, Jalaliddin manguberdi, Amir temur, Mirza Ulig'bek, Zahriddin Muhammad babur, Imam Termiziy, Imam Buxariy, Ahmed Yassawiy, Bahawaddin naqshband sıńarı watanlaslarımızdıń ruwxıy miyrasların jaslar arasına tarqatıw, olarda milliy maqtanıshı oyatıwdı támiynlewde áhmiyetke iye.

Ózbekistan Respublikasınıń birinshi Prezidenti I.Karimov g'árezsizligimizdiń birinshi jıllarında aytqanıday: “Biz ruwxıy qádiriyatlardı tiklewdi milliy ózlikti

ańlawdin asiwinan, xalıqtıń ruwxıy sharshamalarına, onıń tamirlarina qaytıwdan ibarat úzlikzis, tábiyi protsess dep esaplaymız”.³ Jaslardıń sanasına milliy ózlikti ańlaw protsessiniń rawajın támiynlew, olar oy-pikirinde materiallıq hám ruwxıy qádiriyatlarǵa muhabbat tuyǵ’isin sindiriw búgingi kúnniń aktual wazıypası.

Milliy-ruwxıy qádiriyatlardı úyreniw hám rawajlandiriwda xalqımızdıń kóp ásirlik dástúrleri, mádeniyati, úrip-ádetleri, bayramlari, bay ayyemgi miyraslari óziniń ayırıqsha orın hám áhmiyetine iye.

Xalqımızdıń ásirlerden ásirlerge miyras bolıp kiyatırǵan milliy qádiriyatlari uzaq tariyxiy protsesste qalıplesip, hár bir jámiyetlik tariyxiy dáwirdiń aldińǵı jaqların ózinde jámlep kelgen. Olardıń ótmishi mińlap jıllar dawamındag’i dáwirde ózinde jámlestirip, áwladlarımızdan qalg’an biybaha úlgiler sipatında da qádirli.

Áwladlarımız tárepinen jaratılǵan milliy-ruwxıy qádiriyatlarımız ana-jurtqa húrmet, áwladlar esteligine sadiwlıq, úlkenlerge húrmet, kishilerge izzet kibillerdiń ústinligi menen de belgilenedi, bul tamanlardıń úgiti jaslardıń sanasına jat ideyalarg’a qarsi immunitettiń rawajlanıwında jetekshi faktor bolıp esaplanadi.

Shaxsti milliy qádiriyatlarǵa sadiqlıq ruwxında tárbiyalap, olar sanasına milliy ideyada belgilep berilgen dástúriy jaqların sińdiriw hám olar sanasında watanpárwarlıq, insanpárwarlıq, sadiqlıq hám milliy maqtanish kibi ózgesheliklerdiń rawajında áhmiyetke iye.

Hár bir insanniń keleshek ómiri, onıń baxır-saadati qádiriyatlar menen úzliksiz baylanisli. Sonıń ushin da házirgi qiyin waziyatta milliy qádiriyatlardı jánede jaqınlastiriw úlken áhmiyetke iye. Bunda mámleketler, xalıqlar ortasında sawda ekonomikalıq, ruwxıy mádeniy baylanislardı jánede bekkemlew úlken orın tutıwi itibardan shette qaliwi múmkin emes.

Ózbekistan óz g’árezsizligin qolǵa kiritken dáslepki jıllardan túrli dinlerge tiyisli qádiriyatlardı asırap-abaylawǵa, barlıq puqaralarg’a óz isenimin ámelge asiriw ushin zárúr sharayatlardı jaratıp beriwge, dinler hám milletlerara birgeislesiwdi jánede bekkemlewge, olar ortasında ayyemgi dástúrlardı rawajlandiriwǵa ayırıqsha itibar beriwdi óz moynına aldi. Mámlekette barlıq

³ Karimov I.A. Yuksak mánaviyat-engilmas kuch.-T.Mánaviyat, 2008.137-138b,

puqaralar bir qiyli huqiq hám erkinliklerge iye ekenlig, jinsi, irqi, milleti, tili, dini, sotsiyalliq kelip shig'iw, isenimi, shaxsi hám jámiyetlik abirayina qaramastan, nizam aldında teńligi menen bekkemlenip qoyildi.

Ózbekistan xalqiniń milliy quramina kóre, kóp milletli mámleketler qatarina kiredi. Házir ózbekistanda 130dan artiq millet hám elattiń wákileri jasaydi, 16 diniy konfessiya, 100den artiq milliy-mádeniy oraylar islep turipti. Álbette olar máhálle menen islesedi, bayram hám máresimler, úrip-ádetlerin máhálle menen birgelikte belgileydi. Hesh bir millettiń basqa xaliqlardan ajiralg'an halda rawajlana almaslig'i, ásirese, házirgi dáwirde birer xaliquiń jeke ózi dúnya tsivilizatsiyasinan ayriqsha halda rawajlana almaslig'i málim. Bul millet hám elatlardıń hár biri óz dástúri, úrip-ádeti, qádiriytlarina iye. Jurtimizda olardıń máplerin uyg'inlastiriw, milletler arasinda tatiwliqti támiynlew rawajlanıwdıń sheshiwshi faktorlarinan biri esaplanadi.

Prezidentimiz Sh.Mirziyoev aytqanınday: "Bul jerde gáp, eń áwele, jaslar hám xaliq ortasında mámleketimizdiń bay tariyxin, qaytalanbas mádeniyati hám milliy qádiriyatların tarqatiw, dúnyaliq ilim-pán hám ádebiyati utislarin jetkiziw ushin zárúr ortaliq hám shart-sharayat jaratiw haqqında barmaqta".⁴

Kórinip turipti, qádiriyatlar xaliq dástúriy mádeniyatiniń ózine tánligi, muqáddesligi áyne waqıtta g'árezsizligi, hár biriniń maqset-qaziypasi, bag'darlari, qásiyetleri, páziyetleri hám tábiyati barliq qádiriyatlar óziniń tereń manis-mazmuni, soniń menen bir qatarda jámiyette, ásirese, shaxs tárbiyasında tutqan orni, tárbiyalıq áhmiyeti menen óz ornina iye.

Xaliq qádiriyatlari shaxs tárbiyasında olardıń ádep-ikramlig'ında haqqaniy, ádalatli jol tutadi.Xalqimiz kimligi, qanshelli kúsh-qúdiretke iyeligi, oniń ruwxıyig'i, ádep-ikramlig'i, ózin ańlawi, milliy maqtanishi, ar-namisi, tárbiya diziminiń qanshaliq turmisliq, milliy hám uliwmalıq ekenliginen kóriw mumkin. Millet bir tamannan, óziniń qádiriyatların turaqli payda keltirip turadi, ótmishten keleshekke rawajlanıw protsessinde olardi dayim jedellestirip, jana qirlardi

⁴ Sh.Mirziyoev.Tanqidiy tahlil, qat'iy tartib-intizom va shaxsiy javobgarlik har bir rahbar faoliyatining kundalik qoidasi bólishi kerak.-T.Ózbekiston,2017.47b.

qáliplestirip turadi, ekinshi tamani, oniń ózi de bar qádiriyatlar dizimi tásiiri astında ózgerip hám rawajlanip baradi. Millet óziniń qádiriyatların payda etip, mákan hám zamandag’i ilgerilew háreketten ibarat ózgerisler protsessinde olardı ótmishten keleshekke qaray jetkizip beretug’in eń tiykarǵı ob’ektidir.

Hár bir millet óz qádiriyatlarınıń jaratiwshısına emes, bálkim oni asirap-abaylawshi hám keleshekke jetkiziwshisidir. Milliy qádiriyatlardıń saqlaniwi ushin hár bir millettiń ózi juwapker. Bul bolsa juwapkershiliktiń tek ayriqsha shaxslarǵa emes, bálkim pútkil milletke de tán kórinis boliwin ańlatadi. Barlıǵı imizǵa ayqın boliwi kerek, “qaerde biypárwaliq há erinsheklik húkim súrse, eń aktual máselelr ózi barlıqqa taslap qoyılsa, usi jerde ruwxıylyq eń ázzi tochkige aylanadi”.⁵ Millet azat bolmaslıǵı, siyasiy protsessler nátiyjesinde birer imperiya yaki mámleketke qaram boliwi múmkin, biraq óz milliy qádiriyatların saqlaw tuyǵısi jog’alip ketpeydi.

Xalıq ruwxıy mádeniyati qádiriyatlarımızdıń ózgesheliklerinen biri, dástúriy xalıq mádeniyati, qádiriyatlarımızdıń barkıǵı iyman-isenimde pútin, ruwxıy-ag’artiwshiliq hám ádeplilik-ruwxıy tárbiyada kamil insan boliwg’a qaratılǵ’an. Barlıq qádiriyatlar, xalıq dástúriy mádeniyati qatlamına tárbiya hám jáne tárbiya sińdirilgen.

Milliy qádiriyatlar: shaxstıń tábiyi, tariyxiy hám jámiyetlik birligin támiynleytug’in etnik mákanda qáliplesedi, hár-qiyli tárzde, túrli formalarda kórinedi, shaxstıń sanasında, ómir tárzinde ózine tán tárzde tásir qiladi, insanlardıń ózara múnásibetlerinde, jámiyetlik xızmetlerinde kózge taslanıp turadi hámde usi múnásibet, xızmet, maqset, ihtiyaj hám umtilislar ushin ruwxıy tiykar boladi: materiallıq, ruwxıy, ekonomikalıq siyasiy hám basqa tarawlarda belgili nátiyje sipatında júzege keliwleri, adamlar ushin zárúriyat sipatında ózine tán áhmiyetke iyeligi, olarǵa payda keltiriwleri de múkin, jámiyetlik rawajlanıwda ózgerip, jedellesip, hár túrli tamanlari áwladtan áwladqa ótedi, miyras qaladi.

Qádiriyatlar jámiyet tariyxiy rawajlanıw protsessinde qáliplesken hám raeajlang’an, ótmishte házirgi kúnde hám keleshekke jámiyetlik rawajlanıwına

⁵ Karimov I.A. Yuksak mánaviyat-engilmas kuch.-T.Mánaviyat, 2008.116-b.

unamli tásir etetug'in, kisiler sanasina sínip, jámiyetlik áhmiyet iye materialliq hám ruwxiy bayliqlar. Qádiriyatlar kisilerdiń materialliq turmis dárejese, sharayati, imkaniyatlari tiykarında qáliplesedi hám rawajlanadi. Bul-qádiriyatlardıń ób'ektiv kórinisi. Qádiriyatlar sotsiyalliq, materialliq, ruwxiy hádiyse bolsa da olardıń áhmiyeti hám mánisi kisilerdiń olarg'a bolg'an múnásibeti tiykarında belgilenedi. Qádiriyat degen túsiniktiń ózi de qádir-qimbat degen mánisti bildiredi. Hár bir jámiyetlik qubilisqa kisiler óz dúnyaqarasi, rawajlaniw, hám jańalaniw mashqalaların esapqa alip jantasadi hám baha beredi. Qádiriyatlardı belgilew túrli túrdegi mápler menen de baylanisli. Belgili qádiriyatlarg'a ámel qiliwda, olardı bahalawda shaxsiy, toparliq, milliy, uliwmainsanıy mápler de tikkeley tásir etiwı gúmansız. Bular qádiriyatlarg'a baha beriwdiń sub'ektiv faktori esaplanadi.

Qádiriyatlarg'a baha beriwde jámiyet ag'zalarınıń uliwma ruxiy kamalati, jámiyetlik, milliy sanasinińjetikligi de áhmiyetke iye. Ruxiy tamannan jetik shaxs jámiyet, milliy uliwmainsanıy qádiriyatlardıń mazmini hám mánisin tuwri bahalaw imkaniyatına iye. Qádiriyatlardıń jámiyetlik áhmiyetin ańlaw, kisilerdiń jańalaniw waziypaların tuwri tásawir qila biliw imkaniyati menen de baylanisli. Jámiyet ag'zalarında jetik jámiyetlik milliy sana boliwi, ruwxiy kamalattıń joqari qádiriyatlari rawajlaniwiniń imkaniyatlariń kúsheytiriwshi, jámiyetlik hám tárbiyalıq jedelligin ashiriwshi faktor.

“Qádiriyat” hám “miyras” túsinikleri ózara jaqın bolsa da olar bir túrdegi mánisti bildirmeydi. Basqasha aytqanda, qádiriyat hám miyras bir-birine tig'iz baylanisli boliwına qaramay, hár qanday miyras qádiriyat bola almaydi. Miyras túsiniginiń mánisi qádiriyatqa kóre keńirek. Bunnan tisqari, qádiriyat tek g'ana ótmishten qalg'an miyras g'ana emes. Házirgi kún talaplari, jańa sharayat hám imkaniyatlari tiykarında qáliplesip atirg'an jámiyetlik, ruwxiy, siyasiy qubilislar da qádiriyat esaplanadi. Qádiriyatlar mánisi jág'inan materialliq hám ruwxiy qádiriyatlarg'a bólinedi.

Materialliq hám ruwxiy qádiriyatlar bir-biri menen baylanisli. Olar tómendegi túrlerde kórinedi. Qádiriyatlardıń bul túrine iqlim sharayati, tábiyat gózzallıqlar, milliy hám mámleket áhmiyetine tiyisli bolg'an qoriqhanalar, tábiyattıń insan

jasawai, miynet qiliwi ushin zárúr bolg'an sharayat hám imkaniyatlari kiredi. Tábiyi átirap sharayati hám imkaniyatlari, insan ixtiyajlari, jasaw imkaniyatlari menen salistirg'an tág'dirde g'ana qádiriyat dep bahalanadi. Usi mániste alip qarag'anda, tábiyat kórinisin qádiriyat dep qaraw, óg'an málim maqset hám mápler tiykarında jantasip atirg'an insan tárepinen berilgen baha. Tábiyattıń insan mápleri tiykarında ózgartirilgen, ózlestirilgen bólimi de qádiriyat.

Búgingi awir dáwirde shinnan da mánáwiyatlı hám mág'ripetli adam g'ana (ásirese, jaslarimiz) insan qádirin biliwi, óz milliy qádiriyatların, milliy ózligin ańlawı, erkin hám azat jámiyette jasaw, g'arezsiz mámleketimizdiń jáhán tsivilizatsiyasında ózine múnasip orin iyelewi ushin pidáyiliq penen gúrese aliwi múmkin. Buniń ushin jaslarimiz milliy qádiriyatlarimiz nelerden ibarat ekenligin toliq túsiniw aliwlari zárúr. Sebebi, qádiriyatlar úlken tárbiyaliq áhmiyetke iye, qádiriyatlardıń mánis-mazmunin biliw olarg'a isenim, iqlas qoyiw-jaslarda milliy maqtanish, watansúyiwshilik, milliy shidamlılıq hám birgeislesiw tuyg'isin qáliplestiriwde, insanpárwarlıq, hadallıq, miynetsúygishlik, ádep-ikramlıq páklik paziyletlerin kamal taptiriwda úlken áhmiyetke iye.

Qádiriyatlardıń eń áhmiyetli túrlerinen biri-milliy qádiriyatlar. Milliy qádiriyatlar uliwmainisaniy hám aymaqlıq qádiriyatlar menen birgelikte payda boladı. Uliwmainisaniy aymaqlıq qádiriyatlar milliy qádiriyatlardıń kóp tamanların óz ishine aladı. Milliy qádiriyatlar uliwmainisaniy aymaqlıq qádiriyatlar tásirinde keń rawajlanıw, jedellesiw imkanına iye boladı. Olar ortasındag'I jaqinlıq dawam etip baratug'in dialektikalıq múnásibet jáhán tsivilizatsiyası rawajlanıwınıń áhmiyetli faktorlarınan biri. Milliy qádiriyatlardıń qáliplesiwi hám rawajlanıwi hár bir millettiń ózine tán tariyxı, tili, mádeniyati, ádep-ikramlıq hám psixologiyalıq paziyleti, jasaw sharayati, turmis tárzi, islep shig'ariw iskerligi menen baylanisli. Milliy qádiriyatlardıń hár bir kórinisin uzaq tariyxıy rawajlanıwdıń ózine tán ózgesheliklerin tereń úyreniw arqalı tuwri túsiniw aliw múmkin. Máselen, Shig'is áleminde, solardan Orta Aziya sharayatında ja máá bolıp jasaw túyg'isi zárúrli áhmiyetke iye hám adamlardı bir-birine jaqinlastiriwg'a, bir-birin qollap-quwatlap turmis keshiriwge zamin boladı. Usi mániste, xalqımızdıń turmis hám oy-pikir

tárzine názer taslaytug'ın bolsaq, basqalarg'a hesh uqsamaytug'ın , miń jillar dawamında qa;liplesken, tek g'ana ózara qatnasıq, bálkim turmisimizdiń tikkeley bir bólimi sipatında kórinetug'ın bir qatar ózine tán qádiriyatların kóremiz.

Miyras-insaniyattiń hár bir tariyxiy basqishında jasag'an áwladlar tárepinen jaratılǵ'an hám keyingisine jetip kelgen materiallıq hám ruwxıy baylıqlar jiyintig'i. Ruwxıy qádiriyatlar da miyras sheńberine kiredi., biraq onnan biraz pariqladi. Ótmishtegi barlıq mádeniy estelikler tariyxiy miyras sipatında saqlanıp qaliwi múmkin, biraq olardıń barlıg'I da mádeniy qádiriyatqa iye bola bermeydi. Mádeniy miyrasta adamlardıń keleshekтеgi rawajına , ruwxıy joqarılawına xızmet etetugin , og'an pozitiv tásir etetug'ın qádiriyatlıq áhmiyetke iye bolg'an tárepleri inbatqa alinadi.

Mádeniy miyras dep ótmishдеgi keleshek áwladqa miyrasxorlıq tiykarında qaldirilatuǵ'ın, zamanında turaqlılıq sinawınan ótken, saylang'an, adamzattiń búgingi kúni hám erteńgi rawajlanıwına xızmet etetug'ın materiallıq hám ruwxıy mádeniyat jiyintig'ına ayta alamız.

Mádeniy, ruwxıy miyras hár bir millet, xalıqtıń úlken g'aziynesi bolıp tabiladi. Bul g'aziyne insang'a turmista turaqlılıq bag'ishlaydı, onıń kóz-qarasları tek g'ana baylıq arttıriw jolında kún kóriwge jol qoymaydı, qayg'ili demlerde aman saqlap qaladı hám materiallıq qiyınshılıq kúnleri erkti bekkemleydi.

Milliy qádiriyatlar keń mániste mámlekettiń barlıq xalqın qurawshi túrli sotsiyallıq klasslar, milletler hám elatlardıń mápleri hám qizig'iwshiliqlarin sáwlelendiredi. Demek, eger hár bir úlke, g'árezsiz mámleket túrinдеgi respublikalar ishinde bir neshe milletler hám elatlar jasasa, olardıń barshesine tán bolg'an, uliwmalıq tárizde ámel qilatug'ın mápler hám qizig'iwlari júzege keledi. Uliwma mapler astında júzege kelgen múnasibetler tiykarlı rawishte olardıń barshesine tán bolg'an uliwma qádiriyatlardıń qalıplesiwine tiykar boladı. Usi kóz-qarastan aytiw múmkin, uliwma milliy mápler mazmun hám mánisi jag'ınan milliy qádiriyatlarǵ'a qarag'anda keń hám tereńirek. Bunnan kórinip turipti, uliwma milliy máplerden parqi ullıraq, óz aldına yaki bir topardag'I kisilerdi emes, balkim

mámleketimizdegi bárshe bar millet, elat hám xaliqlar maqset hám umtiliqlariniń qunlilig’i, uliwmalig’in kórsetedi.

1.3. Shaxs ruwxıyılıg’in qalıplestiriwde ata-ana hám shańaraqtıń ornı

Shaxs ruwxıyılıg’in rawajlandiriwdań usillari hám qurallari og’ada kóp. Solardan biri perzenttiń ata-anag’a hám ata-ananiń perzentke bolg’an múnásibet máselelri esaplanadi. Ózbek, qararqalpaq xaliqlariniń ayyemgi dáwirlerden baslap, búgingi kúnge shekem dawam etip kiyatirg’an, óz áhmiyetin hesh qashan joyitpaytug’in ájayip qádiriyatlariniń biri-perzenler tárepinen ata-ananiń joqari dárejede qásterleniwi, húrmet-izzetiniń ornına qoyiliwi. Perzent ushin dúnyada ata-anadan kóre mehriban, áziz hám qádiridan insan joq. Ata-ana perzentleriniń súyenishi, teńi-tayi joq baylig’i.

Ata-ana óz perzentlerinen hesh nárseni ayyamaydı. Olarg’a tábiyat inam etken ullılıq ta mine sonnda. Qaraqalpaq xaliqlariniń ádep-ikrami boyınsha, jasi úlkenlerdiń, ata-ananiń aldınan sálem bermey ótiw úlken ayıp esaplanadi. Ata-anani qádirlew, olardıń biybaha, minnetsiz xizmetine ómir boyi sadıq bolıw, pátiyasın aliw balalariniń perzentlik parizi. Bul milliy qádiriyatimizdiń eń áhmiyetli talaplariniń biri.

Ulli babamız Alisher Nawayiniń aytqanınday, ata-anani húrmet etiw “ perzentler ushin májbúriyat. Olardın ekewine de xizmeti birdey isle, xizmetiń qansha artıq bolsa da, kem dep bil. Atań aldında basińdi pidá etip, anańniń basi ushi pútkil tánińdi sadaqa etseń arziydi. Eki dúnyańniń abat bolıwin qáleseń, sol eki adamniń irazilig’in al. Tún menen kúnine nur berip turg’an birinshisin ay dep bil, ekinshisin quyash dep esapla. Olardıń sózlerinen tisqari hesh náirse jazba, olar sizg’an siziqtan sirtqa bir adim da shiqqa. Hámme xizmetti sen ádep penen orınla”.

Perzent tárbiyasi barisında Prezidentimiz Sh.M.Mirziyoevtiń 2017 jil 16 iyunde Tashkent walayatında bolıp ótken májilisinde : “Hákimler endi tálim hám ruwxıyılıq penen bánt boladı”-dep tákirarladi. Tuwri, hár bir dáwirde perzent tárbiyasi ayırıqsha áhmiyetti óz ishine alg’an. Ásirese, házirgi kúnde

perzentlerimizdi shirayli ádep-ikramli, jaqsi tálim- tárbiyali insanlar qilip kámalg'a jetkiziw mámleket kólemindegi actual másele ekenligin hár birimiz jaqsi túsinemiz. Dereklerde keltiriwinshe “hákim” sózi –(arab. “hakama” sózinen aling'an) húkim shig'ariwshi, húkim qiliwshi, bashi mánilerde qollanadi. Demek, hákim hár tárepleme jetik, uzaqti kóre biliwshi, rehimli hám ádalatli, soniń menen birge xaliqtiń tárbiyasina da juwapkershilikli shaxs. Juwapkershilik sezimi, óz gezeginde, juwapkershilik tuyg'isin keltirip shig'aradi. Xaliq máplerine biypáriwa bolmasliq, joqari dárejedege juwapkershilik áwele tárbiyada kórinedi. Hámmemizge belgili, perzentler tárbiyasinda itibar qayerde kúshli bolsa, usi jerde huqiqbuzarliq, jinayatshiliqqa jol qoyilmaydi. Kerisinshe bolsa, ruwxiyliqtiń idirawina alip keledi. Ruwxiy salamatliq hár bir puxaradan saqliqti talap qiladi. Solay eken, hár qanday unamsiz kórinistegi ideyaliq, ádep-ikramliq tásirge tiyisli ideologiyaliq immunitetin qáliplestiriwruwxiy-ag'artiwshiliq, tárbiyaliq islerimizdiń tiykarin quraytug'inin seziniwimiz kerek. Jaslar hár bir xabardi bilim hám aqil tárezisinde tartip, jaqsisin qabil qilsin, jamandi ózi de almasin, basqalardi da onnan asirap abaylasin.⁶

Sunday-aq, mámleket bashisi kóp mártebe tákirarlaydi: “Óz balańdi ózińasira” dep ata-analar jelkesine ayriqsha juwapkershilik júkleydi.

Oni júrekten sezinip, itibarli bolg'an jasi úlkenler mámleket gúlleniwine xizmet qilg'an boladi. Onnan qala berse, “perzent tábiyasi-hámeniń isi”. Olardiń jetiskenlikleri-millet utisi. “Bala ata-ana qolinda bir amanatdir”. “Bir balag'a jeti máhálle hám ata, hám ana”. “Óz qolińiz benen balańizdi páleketke taslaman”. “Óz balańiz tárbiyasina ózińiz juwapker, sergek boliń”. “Óz úyińdi hám óz balańdi ózińasira”. “Biypáriwaliq-illet, aqibet-apat” kibi ibaralar biykarge qáliplespegen.

Uliwma, milliy tárbiyaniń bas maqseti jaslardiń jurtinan, ata-anasinan razilig'I, áwladlari, xalqi, tili, dini, dástúrlerinen maqtanishti kúsheyttiriw. Buniń ushin:

⁶ Mirziyoev Sh. Farzand tarbiyasi borasida 2017 yil 16 iyundagi Toshkent viloyatidagi majlisda sózlagan nutqi.

-milliy qádiriyatlarimizdi tiklew hám olardi keń xaliq g'alaba arasinda úgit-násiyatlaw;

-jurtimizda tinishliq, turaqliliqti támiynlew hám bekkemlew;

- kitap oqiwg'a itibardi kúsheyttiriw;

-balalardi oy-pikirge úyretiw;

-hár túrli hám usildag'I ruwxiy-ag'artiwshiliq úgitlew islerin kúshettiriwmaqsetke muwapiq.

Sebebi, ruwxiyliq tiykarinda qurilmag'an hár qanday tárbiya buzg'inshiliq taman bet buriwi-haqiyiqy mánistegi qáwipke aylaniwi tábiyi.

Ata-ana hám perzentler ortasindag'I múnasibet isenim hám húrmet printsiplerine tiykarlaniwi lazim. Sonda g'ana kútilgen maqsetke erisedi.

Haqiqatind, tárbiyashiniń ózi gez kelgende tárbiyalaniwshi-úyreniwshi boliwi talap qilinadi. Bolmasa, shig'is xaliqlarina tán úzliksiz tárbiya dizimine daq keledi. Og'an kóre, hár bir insan- oniń jasi hám jinisinan, sotsiyalliq jag'dayina qaramastan-tárbiylaniwshidir. Sonda, tárbiya kórgen adam g'ana basqalarg'a unamli tásir kórsete aladi.

Heshkinge sir emes, totalitarizm dáwirinde, ata-babalarimizdiń úgitleri, pándiw-násiyatlari, ájayip dástúrlerimiz maqtanish etliw ornina mudami qaralandi. Olarg'a jaman at tag'ildi. Miliy tárbiya boyinsha miyrasimiz úyrenilmedi, násiyatlanbadi. Oniń ornina tálim-tárbiya tarawindag'I Evropa, Rossiya modellerin kóklerge kóterip maqtap, úgitlep, jaslarimizdi óz milliy qádiriyatlarimizdan shetletip qoydiq. Nátiyjede diniy, ádep-ikramliq, shańaraq, qońsi-qoba, máhálleniń tásiri sebepli tálim-tárbiyaniń turmis sinawlarinan ótken biybaha bayliqlarinan juda bola basladiq. G'árezsizliktiń sharapati menen bularg'a shek qoyildi, bunday unamsiz illetlerden qutiliw boyinsha sezilerli isler ámelge asirildi.

G'árezsiz Óbekistan Respublikasiniń tiykarg'i nizami- Konstitutsiyada perzentlerdiń jámiyet, shańaraq, ata-analari aldindag'i insaniy minnetleri hám waziypalari nelerden ibarat ekenligi, milliy qádiriyatlarimizdag'i tiykarg'i ideyahám qag'iydalarg'a negizlenip belgilep berilgen. Oniń 66-statyasinda er

jetken, miynetke jaramli perzentler óz ata-analari haqqında g'amxorliq etiwge májbúr dep kórsetilgen.

Hár bir perzenttiń óz ata-anasin qásterlewi-perzentlik parizi hám jámiyet aldındag'i waziypasi esaplanadi. Ata-anani húrmet etiwdiń shig'isqa tán talaplari bar, ol biziń perzentlik parizimiz, og'an hámmemizdiń ámel etiwimiz hám pariz hám qariz, bular:

- ata-anag'a awqat beriw;
- azada etip kiyindirip qoyiw;
- kesel bolg'anda shipakerge kórsetiw;
- kererekli dári-dármaqlardi tawip beriw;
- mudami hal-awhal,saw-salamatlig'in sorap turiw;
- ata-ana aldında "uh'dey bermeslik, gárdiymeslik lazim.

Ata-ana nariyza bolg'an isti etpew, araq ishpe, náshebentlik etpe, jamang'a jantaspa, dese oni tińlamaq lazim boladi. Kóshede júrgende atadan aldın júrmeslik, atadan burin awqatqa, dasturxang'a qol uzatpasliq, atadan burin otirmaw, atadan páske jayg'asiw dárkar, ataniń aldında ayaqti uzatip, jambaslap jatiw-biziń ádep-ikramimizg'a kirmeydi. Ata-ana shaqirg'anda "lábbáy"dep juwap qaytariw perzentlik pariz esaplanadi.Sonda ata-ana perzentten irazi boladi. Ata-ananiń irazilig'in alg'an perzent bereket tabadi, isi ońinan keledi, aldına qoyg'an maqsetine erisedi. "Ata irazi, quad irazi", degen hikmetli gápte usinnan. Ata-anasi narazi bolg'an perzent azannan keshke shekem juwirsa da, isiniń bereketi bolmaydi, biri ekige aylanbaydi. Turmisqa shig'iw, úyleniwde ata-ananiń irazilig'in, aq pátiyasin aliw zárúr. Buniń barlig'i biz ushin altin, g'áziyne, keleshek ómirimiz ushin irge tas xizmetin atqaradi. Bul dúnya qaytar dúnya, ne ekseń, soni orasań siz ata-anańizg'a ne qilg'an bolsańiz, ol sizge perzentińiz arqali qaytadi. Bul da tábiyat nizami bolsa ájep emes.

Hádislerde minaday gáp bar:

"Qaysi bir musulman perzenti sawap islew úmiti menen azanda ata-anasin ziyarat etse, Alla taala og'an jánnetten eki esik ashadi. Eger olardiń birewin

ziyarat etse, og'an jánnettiń bir esigin ashadi. Bala ata-anasiniń qaysi birin qapa qilsa, oni irazi qilmag'ansha, Alla taala onna irazi bolmaydi”.

“Ata-anani húrmet etiw-táńrini húrmet etiw demekdur. Oniń aldında gúna qiliw, táńri aldında gúna is etiw menen barabar”.

Shańaraq máselesi boyınsha Prezidentimiz minaday pikirler bildirdi: “Hár bir insa ómirinde eń áhmiyetlisi-bul shańaraq. Shańaraq nen ushin muqáddes. Muqáddesligi sol, áwele qaerde islewine qaramastan, kim boliwińnan eger shańaraqta tárbiya, shańaraqta ortalıq, halallıq, múnásibet, tárbiyag'a ayriqsha itibar berilmese, hesh qashan nátiyje bolmaydi. Soniń ushin men perzentlerimnin tárbiyasına júda úlken itibar beremen. Hár bir perzentim, aqlig'ima ayriqsha ózimniń múnásibetim bar. Hár bir aqlig'imniń ayriqsha xarakterin bilemen, arziwin, qálewin bilemen,”⁷-dedi ol.

Ata-ananiń perzent aldındag'I parizi og'ada úlken hám juqapkerli. Perzentleriniń keleshekte qanday ruwxiyat iyesibolatug'inlig'I kóp jag'inan ata-ana, ol Bergen tárbiyag'a baylanisli. Hár bi rata-ana perzenti aldında óz atalıq, analıq minnetin toliq seze biliwi, og'an juwapker ekenligin ańlap jetiwi kerek.

Ruwxiy jetiklik, bálki, besikte aytilg'an háyiwdiń mazmuninan, balani kiyindiriw, oni hadal as penen bag'iw dan baslansa kerek. Házireti Bahawaddin Naqshband aytqanday, insandag'i jaqsi peyil, ámeller hadallıqtıń nátiyesi esaplanadi. Demek ata-ana perzentin hadal miynetiniń jemisi menen baqsa, ol perzent pák hadal bolip erjetedi.

Demek biz, bala tárbiyasın dana xalqımız aytqanınday, ol ele tuwilmastan, ata-ana, pútkil shańaraq ag'zalari menen birgelikte baslawimiz lazim.

Shaxsti ruwxiy-ádeplilik jag'inan tárbiyalap kamalg'a jetkiziwde eń tiykarg'i buwin bul shańaraq. Tuwri qalıplesken insan jámiyetke tuwri hám ádalatli múnásibette boladi.

Puxaralıq jámiyeti institutlari diziminde ózin-ózi basqariw organlari, máhálleniń orni salmqali. Sebebi, basqa mámleketlerden parqi ullıraq, máhálle

⁷ Mirziyoev Sh. Oila va baxt haqida. Prezidentimizning 61 yilligiga bag'ishlangan “Janob Prezident” deb nomlangan intervyusi. 2018 yil. 24.iyul.

institute jurtimizda miñ jillar dawamında sinalg'an hám tereñ tamir atqan, xaliqti birlestirip turatug'in sotsiyalliq-ruwxiy qubilis sipatında rawajlanip kelmekte. Ásirese oniñ házirgi bazaar ekonomikasına otiw sharayatında xalqimizdiñ úrip-ádetler, dástúr-qádiriyatların saqlap qaliw, jaslarimizdi birlestiriw, olar ortasında miyrim-shápáát tuyg'ıların kúshettiriw faktori sipatında maydang'a shig'ip atirg'anin kórip turippiz.

Búgingi jedel ózgerisler barliq tarawlar qatari máhálle hám oniñ basqariw dizimin, sotsiyalliq-siyasiy, ruwxiy-ekonomikaliq iskerligin jañasha norma tiykarında analiz etiwdi kórsetedi. Zaman talabına juwap beretug'in ózin-ózi basqariw organiniñ jañasha dúzilmesin qalıplestirip, oniñ is júritiw dizimin nátiyjeli shólkemlestiriw áhmiyetli waziypalardan birine aylang'ani hesh kimgesir emes. Bul barista Ózbekistan Respublikası Prezidenti tárepinen 2017 jil 3-fevralda jaña redaksiyada qabil qiling'an "Mahálle institutin jánede jedellestiriw shara-tadbirleri haqqında" g'I pármani ájmiyetli qádem boldi. Sonday-aq, 2017-2021 jillarda Ózbekistan Respublikasını rawajlandiriwdiñ bes ústin bag'darların boyınsha "Háreketler strategiysi"niñ 1-ústin bag'darlarında "Máhálle institutiniñ jámiyet basqariwindag'I orni hám iskerliginiñ jedelligin asiriw" g'a úlken áhmiyet berilgenligi quri emes.

Usig'an tiykarlanip jaslar ruwxiyliq'in joqarilatiwda máhálle iskerligin jánede nátiyjeli shólkemlestiriw hám rawajlandiriw ushin tómendegi usinislardi alg'a súriw maqsetke muwapiq. Bular:

-birinshiden, búgingi globallasiw dáwirde jasların ' túrli buzg'inshi ag'implarg'a kirip ketiw jag'daylarınıñ aldın aliw hám birlespegen jaslar menen islesiw protsessinde máhálle institute óz iskerligi kóz-qarasınan "Ózbekistan Jaslar shólkemi"ne tayang'an halda birge islesiw baylanislarin úzliksiz rawajlandirip bariwi lazim;

-ekinshiden, házirge deyin ayirim máhállelerde máhá'lle basshilariniñ ruwxiy, sotsiyalliq hám siyasiy bilim dárejesi jeterli emes, olaardıñ iskerligin talap dárejesinde dep bolmaydi. Sonıñ ushin máhálle basshilig'ına óz kandidaturasın alg'a súrgen puxaralardi tuman hám qala hákimlikleri janında

dúzilgen arawli komissiya arqali attestatsiyadan ótkiziw dizimin járiyalaw, olardıń sotsiyallıq-siyasiy, ruwxıy-ekonomikalıq bilim dárejesin anıqlawdıń test ya bolmasa sáwbet dizimin dúziw arqali jánede jedellestiriw lazim;

-úshinshiden, respublikamızdag'I barlıq máhálle mekemelerin oraylasqan basqariw tárizde onlayn baylanis arqali "Respublika Máhálle hayriya jámaát fondi"niń jeke tarmag'ına qosiw maqsetke muwapıq.

"Kekse áwlad áwkilleri jaslardı miynetke, óz úyin, kósheler, gúzar hám maydanlardı taza tutiwg'a úyretedi. Bizde bul úrip-ádet edi. Endi ayrim adamlar háwlisin balasına emes, mardikarg'a tazalatıp atır. Kóp qabatlı úylerde qońsi-qońsisin tanımaydı. Bul jag'dayda miynetti, ádepti, ruwxıylyqtı, mehir-aqibetti kimnen úyrenedi? Ruwxıylyg'imiz ushin eń úlken qáwip-adamlarımızdag'i erinsheklik hám biypárwaliq kúsheyp baratır",⁸dedi prezident.

Aldınları bir balag'a jeti máhálle ata-ana degen maqalg'a ámel qilip jasar edik. Ul-qızlarımızdıń ádep-ıkrallılıg'i, oqıwı ushin tek g'ana olardıń ata-anaları emes, áwele máhálledegi nuraniyler, káywani kekseler, zıyalılar da ózin juwapker dep biler edi.

Sonıń ushında máhállelerimizde uris-jánjel, biyzarlıq, ishkilikbazlıq qilip júretug'in jaslar, shańaraq ajrimlar kem bolar edi. Ajrim bizge jat edi. Sonday máhálleler bar edi, nuraniyler bir awız gápi menen hámme nárse sheshiler edi, - dedi ol.

Máhálle ázelden jurtimızda tinishliq-tatiwliq, insaniylik, miyrim-shápáát, keńpeyillik, tárbiya oshag'I, ata-babalarımızdan bizge miyras bolıp kiyatirg'an milliy qádiriyatlar orni, xalqımızdıń turmis hám oy-pikir tárizi sipatında belgilenip keledi. Jurtimızda puxaralardıń ózin-ózi basqariwı usi dizimin rawajlandiriw, abrayın jánede joqarılawg'a ayırıqsha itibar qaratılmaqta. Usi kóz-qarastan, milliy qádiriyatlarımız, isenim hám oy-pikirimiz, úrip-ádet hám dástúrlerimizdi asrap-abaylawda xalıq turmisiniń aynasi bolg'an máhálleniń orni hám áhmiyeti salmaqli.

⁸ Mirziyoev Sh. Yóqolib borayotgan urf-odatlar va ajrimlar haqida sózlagan nutqi. 2021 yil 19 yanvar.

II-Bap II-Bap Shaxs ruwxilig'iniń qáiplesiwinde milliy hám diniy qádiriyatlardıń aktual máseleler

2.1.Shaxs ruwxiy rawajlanıwında diniy qádiriyatlardıń orni hám áhmiyeti

Orayliq Aziya oyshillariniń shig'armalarında, xaliq-awzeki dóretpelerinde, islam táliymatında shaxs tárbiyasi hám kamalatına shańaraqtıń, shańaraq tárbiyasiniń orni, ata-ana hám jaqin adamlardıń bag'darlawshi hám tárbiyalawshi waziypalarına ayriqsha itibar berilgen. Olar shańaraqta qáiplesiwi múmkin bolg'an sezimler-halallıq, páklik, mártlik, mehribanliq, haqgóylik kibi páziyetlerdi barliq sezimlerden joqari qoyg'an.⁹

Shig'is alimlari bul másele júzesinen óz qimbatli pikirlerin islam dini ideyalarına hám xaliq d'astúrlerine tayang'an halda shig'armalarında jaritip, olardi kelesi áwladlar ushin qaldirg'an. Bul alimlar arasında Abu Rayxan Beruniy,(862-973) hám Abu Ali ibn Sino (980-1037) ariqsha orin tutadi.

Ulli qomusiy alim Abu Rayxan Beruniydiń ilimiy miyneti menen jaratilg'an mislsiz ashiliwlarg'a toliq baha beriwdiń ózi qiyin. Beruniy "Minerologiya", "Geodeziya", "Hindistan", "Ayyemgi xaliqlardan qalg'an estelikler" atli shig'armalarında insan shaxsi, oniń kamalati, aqil-oyi, ómir lázzeti, sabir-taqat hám kemtarliq, gózzallıq hám talqam, pákilik kibi túsiniklerge insan ruwxiyatiniń bilimdani sipatında táriyp bergen. Ol minaday dep jazadi: "Insan jámiyette óz tuwisqan-tuwg'anlari menen birlesip aliwg'a májbúr, bunnan maqset bir-birin qollap-quwatlaw hámde hár bir kisiniń hám ózin, hám basqalardi támiynlew ushin islerin orinlaw".

Beruniy tazaliq hám azadaliq (joqari adamgershilik)tiń ózegi boliwi kerekligin uqtitadi. Ol insanniń sirtqi jag'imli kórinisi menen oniń ádeplilik kórinisi oratsında baylanisliq haqqında aytıp, tisti juwiw, kóz hám qabaqlardi taza tutiw, olarg'a súrme qoyiw, shashti zárúr bolg'anda boyyaw, tirnaqlardi alip turiw insan salamatlig'i hám ruwxiy pákliginiń tiykari, dep aytadi. Bul pikirler házirgi

⁹ Saydalieva N.Diniy qádiriyatlar va xalq ańanalariga tayangan g'oyalar. Dinshunoslikning dolzarb muammolari. Toshkent islom universiteti.2017.B.57-58.

zamanda da óz áhmiyetin jog'altqani joq, sebebi, shańaraq ag'zalariniń, erli-zayıptıń usi kórsetpelerge ámel qiliwi shańaraq tatiwlig'ina zamin bola aladi.

Shańaraq múnásibetler hám bul tarawg'a tiyisli qaraslar diziminde Shig'is oyshillarınan biri, úlken qomusiy bilimge iye bolg'an hám buni Evropa alimlari tán alg'an alim Abu Ali ibn Sino (980-1037) ayriqsha orin tutadi. Islam áleminiń eń ataqli filosofi hám qomusiy alimi hámde insaniyattiń eń ulli oyshillarınan biri, degen ataqqa ilayiq bolg'an Abu Ali ibn Sinoniń ómiri hám xizmeti áwladlarga maqtanish hám húrmet tuyg'ilarinoyatadi. Ol ulli alim sipatında barliq hádiyselerdiń ilimiy mánisin ashıp beriwge hárelet qilg'an.

Abu Ali ibn Sinoniń mehir-muhabbat hám erli-zayıpli múnásibetleri barisındaǵı pikirleri diqqatqa ilayiq. Eń joqari muhabbat-dep aytadi ol,-bul insaniy muhabbat bolip, bunday muhabbat adamdi saqiy qiladi, oni aq kónil hám kishipeyil kisige aylandiradi. Hayal kisige insaniy múnásibette bolip, erli-zayıpli ortasındaǵı ózara húrmet hám bir-birin túsiniwge tiykarlanıwi lazimg'iniń táreptari bolg'an.

Búgingi kúnde shaxs tárbiyalaw protsessinde dúnyalıq hám diniy qádiriyatalrdan úzliksiz biyxabar qilip bariw, bul qádiriyatalrdiń insan, jámiyet rawajlanıwındaǵı garmonal ornin ańlap jetiw orinlidir. Házirgi kúnde mámleketimiz ekonomikalıq, siyasiy, ruwxıy, mádeniy turmisında eń áhmiyetli máselelerden biri shaxsti dúnyalıq hám diniy qádiriyatlar ruwxında tárbiyalaw, erteńgi kúnimizdiń haqiqiy miyrasları sipatında kamal taptiriw. Diniy qádiriyatlar insanlar ruwxıyatiniń ajiralmas bólimi esaplanıp insanniń ómirge, jámiyetke, jámiyet ag'zalarına múnasibetin bildiredi. Diniy qádiriyatlar jámiyet hám insan xızmetine ózine tán tárzde tásir kórsetip, arasında ideal sipatında adamlardı nátiyjeli xızmetke shaqırsa, arasında ruwxıy ólshem, ádeplilik talap, nizam-qag'ıyda sipatında adamlardıń qatań háreketleri hám turmis tárzin, umtiliw hám ihtiyaǵların belgileydi. Olardıń xızmetlerin basqarıp yaqı jolǵa salıp turadi, yag'niy regulyativ funktsiyasin orinlaydi.¹⁰

¹⁰ Majitov M. Yoshlar mánaviy tarbiyasida dunyoviy va diniy qadriyatlar uyg'inligi masalalri. Dinshunoslikning dolzarb muammolari. Toshkent islom universiteti. 2017.B.142-143.

Diniy qádiriyatlar jámiyetlik-ruwxiy hádiyse bolip, ol millettiń mádeniyati, tariyxı, tili, dini, úrip-ádeti, dástúrlerin, jámiyettiń materiallıq há ruwxiy baylıqlarin, ekonomikalıq, jámiyetlik-siyasiy ómirdiń barlıq jaqlarin qamrap aladı. Diniy qádiriyatlarg'a orta ásir alimlarimizdiń shig'armalarında sáwlelengen ádalatlı jámiyet, kámil insan, tinishlıq hám párawanlıq ideyaların da kiritiw múmkin.

Diniy qádiriyatlar diqqat orayında insan hám insaniylik máselesi tikarg'i orin tutadı. Ásirese, Avestoda insan ruwxıyılıg'i hám ámeliy xızmetinde úlken urg'i berilgen. Shig'armada jaqsılıq, jaqtılıq, barkamallıq, erkinpikirlilik, eń ústin qádiriyatlar sipatında talqilang'an. Insanlardıń jaqsılıq, jaqtılıq kúshlerine erisiwi, jaqsılıqtı jamanlıqtan, ádalatti nahaqlıqtan pariqlap aliwi, jaqsılıq ushin gúreste biyparq bolmaslıg'i, jasaw tárzinde, ruwxiy kórinisinde, jámiyetlik xızmetinde “jaqsı pikir”, “jaqsı sóz” hám “jaqsı is”inde óz sáwleleniwın tapqan.

Tasawwıf táliymatında insaniylik bas másele esaplanadı. Ol insan qálbin tárbiyalawg'a, kámil insandı jedellestiriwge ayırıqsha urg'i beredi. Ásirese, Ahmed Yassawıydiń “Devoni hikmat”ında ruwxiy qádiriyatlardıń tiykarg'i túrleri páklik, uyat, shidamlıq hám sabir-qanaat, biyazarlıq, qalislıq kibi hislatlardıń táriypi berilgen. Naqshbandıya táliymatındag'i kemtarlıq, saqiylik, bawrikenlik, miyrim-shápáat, hayri ehsan, ózara járdem, doslıq hám biradarlıq, teńlik hám tatiwlıq, ápiwayılıq, miynetsúyiwshilik, páklik, ádillik hám bilimdanlıq kibi alg'a súrilgen ideyalar óz mazmunin hám mánisi menen uliwmainسانیy xarakterge iye bolip, dúnyalıq qádiriyatlar diziminde óziniń teoriyalıq hám ámeliy áhmiyetine iye. Sonıń ushında islam táliymatiniń mánisin, onıń insanpárwarlıq, tinishlıqpárwarlıq hám ag'artiwshilik ózgesheligin jaslar ortasında úgit-násiyatlaw arqalı, barkamal áwladtı tárbiyalawda, dúnyalıq hám diniy qádiriyatlardı jaslarg'a síndiriwde islam dini faktorinan keń payadalaniw maqsetke muwapiq. Jámiyet turmisi hám shaxsiy ómirdegi barlıq mashqalalardı sheshiw ushin áwele, insan ózi ruwxan hám hújdannan pák, halal, iymanlı, isenimli, ilimli bolıwı kerek, degen ideya islam dininiń ózegin quraydı.

Búgingi kúnde ádep-ikramliq barisindag'ı dúnyalıq hám diniy qádiriyatlarg'a ámel etiw, jámiyettiń barlıq ag'zaların shin kewil tiykarında húrmet qiliw, hújdanlı, insaplı, halal bolıw, millet, jámiyet, mámleket máplerin umitpag'an halda pidáyiliq penen miynet qiliw, insandi ullilaw, qádiriyatlardı úyreniw, olarg'a ámel qiliw, húrmet qiliw, tálim-tárbiya protsessin bul qádiriyatlarg'a tiykarlanıp ámelge asiriwdi dáwir talabi etedi. Shaxslar shin mánide dúnyalıq hám diniy qádiriyatlardan qanshaliq kóp sabaqalsa, olarg'a isense hám olarg'a ámel qilsa, jaslardıń oy-pikiri sonshaliq bayıp, ruwxıy barkamallıg'ı joqarılıp baradı.

Biz buni dúnyalıq hám diniy qádiriyatlar uyg'inlig'ına ámel qilip, IX-XII ásirlerde birinshi, XV-XVI ásirlerde sońg'ı Shig'is oyaniw dáwirin payda ettirgen ullı áwladlarımız xızmetinde kóremiz. Diniy qádiriyatlar uyg'inlig'ında tárbiya tapqan shaxs ádalat hám haqıyqat, erkinlik ruwxın, rawajlanıw jolındag'ı adamgershilikli maqsetleri tereń ańlap jetip, Watan rawajı, jurttinshlig'ı hám xalıq párawanlig'ı ushin xızmet qiladı. Olarda erkinpikirlilik, júreksizlikten áwlaq bolg'an, bilimi hám kúshine isenip jasaw, óziniń erkin pikirine iye bolıw, páziyetleri kúsheydi hám bul mámleketimiz degi túrli millet hám din wákilleriniń erkin xızmeti, birgeislesiwı, haq-huqıqların kepillaydı.

Diniy qádiriyatlardı sáwlelendiriwshi ruwxıy tárbiya tiykarında mámleketimizde túrli diniy isenimdegi puqaralar ushin Watan jalg'izlig'ı ideyasın alg'a súriw, insan hám jámiyet, puqara ortasındag'ı múnásibetlerdi uyg'inlastiriw astında jámiyetti birlestiriw, turaqlandiriw imkaniyatı jámlengen. Sol tárzde túrli isenimler, hár-qiyli qarastar hám múnásibetlerdi uy'ginlastiriw kotseptsiyasın tiykarlawg'a jol ashadı. Bunda jámiyetti turaqlılandiriw máselesi insanniń ruwxıy jetikligi hám kámilligi menen baylanisli halda túsiniledi.

Orta Aziya xalıqları turmisına islamniń kirip keliwi menen shólkemlestirilgen mektep, medrese hám diniy oqıw orınları sawda hám bilimge jol ashqan orta ásirlerde qalıplesip dóretiwshilik penen shug'illang'an sawatlı adam, alim, shayır, ag'artıwshi oyshıllardıń ómiri hám xızmetinde islam unamli rol oynag'an.

Islamniń parizlarinan biri- kalimai sháhádat yag'niy Allaniń birligi hám payg;ambar Muhammed (s.a.v) allaniń elshisi ekenligine shin qálibten iqrar bolip, bul kalimani mudami tákirarlap júriw zárúr dep esaplanadi.

Islam óz iseniwshilerinen kúnine bes waqit namaz oqiwdi talap etedi. Namaz allag'a ózin bag'ishlaw, namazdan soń óz niyetlerin aytip, onnan miyrim-shápáát tilewden ibarat. Islamda kúndelik bes waqit namazdan tisqari, áhmiyetli isler aldinan da qudayg'a siyiniw talap etiledi. Jáne islam dinindegi kisi hár jili ramazan ayında bir ay oraza tutiwi kerek.

Haj ziyarati shoralar dáwirinde júdá sheklenip qoyilg'an edi. 1991 jildan baslap, bul ilajlarga keń imkaniyat jaratildi. Nátiyjede respublikamizdan hár jili mińlap adamlar hajg'a bariwg'a miyasar boldi. Hár jili haj saparina musulmanlardan 4000-5000 adam barip keledi.

Islamniń bes tiykarg'i parizlarinan biri bolg'an haj zul hijja ayında islamda muháddes qala esaplang'an Mekkege bariw, ol jerdegi Muháddes orinlardi ziyarat etip, túrli dinit úrip-ádet hám meresimlerdi bejeriw; Madinag'a barip, payg'ambar Muhammed (s.a.v) qábirlerin ziyarat etiw, islam dininin; besinshi shártin orinlaw. Bunda musulman kisi óz shańarag'in ekonomikalıq jaqtan támiynlep, balaların úylendirip, shańaraqtan ekonomikalıq jaqtan qutılsa haj qiliwg'a qurbi jetse hajg'a bariwi múmkin. Bul- islamdag'i besinshi parizdi orinlaw bolip esaplanadi.

Diniy qádiriyatlar, meresimler, diniy túsinik, isenimlerdiń júzege keliwi menen payda bola baslaydi.

Islam en jayg'an mákanlarda qurban hayt keń bayram qilinadi. Musulman mámleketlerinde bul haytqa úlken tayarlıq kóriledi, meshitte arnawli ibadat boladi, jiyin toplanip duwa qilinadi. Hayt bolsa úsh kún dawam etedi.

Qurban hayti kúnleri musulmanlar óz ata-analari, qariyalar hám kesellerdi barip kóredi, olarg'a qollarinan kelgen járdemlerin ayyamay, húrmetin óz ornına qoyadi, qurbanlıq ushin soyilg'an qoshqardiń góshiniń bir bólegin óz uriw-aymaqlarina, ayriqsha, kem támiynlengen shańaraqlarg'a, jetim-jesirlerge tarqatadi. Qurbanlıq meresiminiń jáne bir tártibi soyilg'an qoy g'oshinen tag'am tayarlanip tarqatiliwi, yag'niy, quday jolina dep jiyinlar ótkiziledi.

Hijriy- qamariy esap-kalendari boyinsha shabon ayi tamamlang'annan soń ramazan ayi baslanip, onda 30 kún oraza tutiladi. Diniy tálimatta musulmanlardan oraza tutiw protsessinde mohi ramazan ibadatin orinlaw zárúr dep esaplanadi. Onda Quran qatimi menen birge, qayir-saqawat, duwa qilinadi. Hár bir mómin musulman bul aydi g'ániymet bilip, ózin pútkilley Quday jolina bag'ishlap, keshesi- kúndiz ibadat etip bir kún hám oraza tutiwdi qaza qilmasliq kerek dep esaplag'an.

Joqarida aytqanimizday, oraza tamamlaniwg'a úsh kún qalg'an tün- "Laylatúl- qadr" keshesin musulmanlar saltanat penen ótkizedi.

Oraza kúnleriniń eń muqáddesi- ramazanniń mine usi 26 dan 27 sine óter túni dindar adamlar kóz jumbay, Allataaladan keletug'in ájayip xabardi kútedi.

Islamda muqáddes kúnlerdiń biri juma kúni esaplanadi. Islam keń tarqalg'an mámleketlerde juma dem alis kúni dep dag'aza etilgen. Bul kúni dindar musulmanlar óz kúnlerin ibadat etiw menen ótkizedi. Oniń muqáddes kún dep esaplaniwiniń sebebin ruwxaniyeler tómendegishe túsindiredi: Allataala álemdi jaratiwdi juma kúni baslag'an. Muhammedte, Alide juma kúni tuwilg'an. Muhammed 622 jili Mekkenen Madinag'a juma kúni hijrat qilg'an. Islamniń "shug'lası" da álemge áyne juma kúni túsken. Sol sebepli musulmanlar juma kúnin ulig'lag'an.

Bul kúnlerde meshitlerde Quran oqiladi, jiyin toplanadi, dindarlar jasaytug'in shańaraqlarda quday jolina duwa qilinadi. Usi kúnleri payg'ambardiń qilg'an isleri haqqında gu;rriń etiw sawap esaplanadi.

G'árezsizliktiń dáslepki jillarında aq Respublikamız musulmanlariniń talaplari esapqa alinip, Prezidentimiz Islam Karimovtiń arnawli pármani menen diniy bayram, soniń ishinde Ramazan hayti ham Qurban hayt kúnleri dem alis kúni dep dag'aza qilindi. Bul pármandi xalqımız qollap- quwatladı hám haytlar keń saltanatlı künge aylandı. Tap sonıńday xalqımız arasında ayyemnen nishanlanıp kiyatirg'an "Nawriz", "Qizil gúl", "Lala seyili", "Baysheshek" siyaqlı bayramlar hám tiklendi. Jańa-jańa bag'lar hám dem alis orinlari shólkemlestirildi, Uliwmaxalıq shembiliklerin ótkiziw dástúrge aylandı.

Ásirler dawamında qáliplesken bunday diniy qádiriyatlar, bayramlar, xaliq seyilleri hám meresimlerin bunnan bilay da xaliq arasında keń en jayg'iziw maqsetke muwapiq. Sebebi, olarg'a bolg'an múnásebet jergilikli xaliqlar túsiniğinde milliy dástúr dep qaralmaқта hám sol orında milliylik penen diniylik pútkilley úyg'inlasqanlig'i kózge taslanadi.

Islam mánáwiyatiniń mazmuni Qurani Karim hám Hadisi Shariflerdi, olarg'a tiykarlang'an islam filosofiyasi, tasavvuf, ádep-ikramliq máselelerine bag'ishlang'an dúnyaliq hám diniy alimlardiń shig'armalarında óz sipatin tapqan. Bul bilimlerdi úgit-násiyat etiw islam ag'artiwshilig'i sheńberine kiredi.

Islam mánáwiyatında insan kamalatına ayriqsha orin berilgen. Yag'niy insanniń qáliplesiwi ushin diniy bilimler menen bir waqıtta dúnyaliq bilimlerdi puxta iyelep, haq jolınan taymasliq, ómirde jaqsi izler qaldirip, iyman- isenim hám haq jolında ulli maqsetler menen jasawg'a shaqirg'an. Shaxs ádep-ikramlig'iniń qáliplesiwinde, shaxs hám jámiyet múnásebetlerinde diniy táliymat, ayriqsha, oniń qádiriyatlariniń orni úlken ekenligi uqtirilg'an.

Islam táliymatına kóre, ayriqsha, musulmanlardiń parizi talaplarına toliq ámel qiliwshi adam ushin bul táliymat birinshi orında turadi. Bunday adamniń túsiniğinde jer hám aspandı, barliqti, bárshe tiri maqluqti, soniń ishinde insanniń ózin de Alla jaratqan dep túsiniledi. Máselen, Baqara súresinde bilay aytiladi: “Ol Jer hám aspanlardiń Jaratiwshisi. Bir isti qilatuğ'in bolsa, (tek g'ana og'an”Bol ”dese, bolg'ani, ol boladi”.(2:117). Islamniń sunniylik hám shiyaliq jónelislerindegi bárshe mazhablari insan shaxsi haqqında derlik bir qiyli pikirdi bayan etedi. Tek te islam filosofiyasında tasavvufte bul másele bekkem, tereń mazmun hám túrge iye boladi.

2.2. Islam dini ideyalari tásiri astında musulman álemi mádeniyati hám ruwxiylig'iniń qáliplesiwi

Islam (arab. ”boysiniw”, “itaat etiw”, “ózin Allag'a tapsiriw”)- dúnyada keń tarqalg'an úsh dinnen (buddizm, xristianliq penen bir qatarda) biri.

Islam dinine isenim qiliwshilar (arab. “muslim”, “sadaqatli”, “muslimun”) dep ataladi. “Muslim”, “muslimun” sóziniń basqa xaliqlar arasında ózgeshe

aytiliwi (másele, parslarda-musalmon, ózb.musilman, qirg'iz hám qazaqta-musilman, Rossiya hám Ukrainada-basurman) nátiyjesinde bul dingge isenim qiliwshilar túrli at penen ataladi.

Dúnyada 1,3mlrd. kisi islámǵa isenim qiladi. Musilmanlardıń 2/3bóliminen kóbiregi Aziyada jasaydi hám bul xalqınıń 20%dan artıǵıraq'ı quraydi. 30% musilmanlar Afrikag'a tuwri keledi. Dúnyada musilman jámááleri 120dan artıq mámleketten 40tan ziyati musilmanlardı quraydi-Arqa Afrika, Batis Aziyanıń barlıq mámleketlerinde Kipr, Livan, Izrail, Senegal, Niger, Somali, Afg'anistan, Pakistan, Bangladesh, Indoneziya hám basqa mámleketlerde xalqınıń 80%dan artıǵı musilmanlar, bir qansha mámleketlerde musilmanlar 80%ǵa shekem quraydi Gvineya, Mali, Sawdiya, Malayziyada musilmanlar azshiliqtiquurasada tásir kúshli.

Musilmanlardıń sani jag'ınan eń iri mámleketler-Indoneziya, Hindistan, Pakistan, Bangladesh, Oraylıq Aziya mámleketleri Bosniya, Tailand, Efiopiya, Tanzaniya, Kipr, Evropanıń ayrim máleketleri Bosniya, Gertsegovina, Albaniya, UlliBritaniya, Germaniya, Frantsiya, AQSh, Kanad, Argentina, Braziliya hám basqalar.

Islam VII ásirde Hijaz Arabistanda payda bolǵan. Onıń tiykarshisi Muhammed (s.a.v.) sanaladi. Islam diniń payda bolıwi haqqında islam dereklerine tiykarlang'an diniy dástúe hám iláhiy hádiyse, insanlardı tuwri jolǵa salıw ushin Alla tárepinen jiberilgen aqirǵı táliymat dep uqtiriladi. Islam talqinında dáslep yahudiy hám xristianlar da musilmanlar isenim qilǵan qudayǵa isengen. Alla adamlarǵa payǵ'ambar-elshiler jibergen. Biraq insanlar payǵ'ambarlar táliymatin buzǵan. Sonıń ushin Alla insanlarǵa axirǵı rasul etip Muhammed (s.a.v.)di tańladı, og'an óziniń kalami-Quran nazil qildi. Muhammed (s.a.v.) aldın óziniń qaladag'ıların, soń barlıq arablardı kóplep qáwim qudaylarına siyiniwdan waz keshiw hám jalǵız quday-Allag'a isenim qiliw, tinish ómir keshiriw, o dúnyada jánnetke túsiw ushin bul dúnyada jaqsi isler qiliwǵa shaqirǵan. Qurang'a kóre, arablar hám yahudiylardıń uliwma babasi Ibrahim (a.s.) Allag'a birinshi bolıp

iyman keltirgen. Demek, islam jańa isenim emes, bálkim Ibrahim (a.s.)g'a nazil bolg'an dindir.

Islam ruwxıyılıg'ı derekleri: Qurani Karim, Hádisi sharif hámde shariat bolip esaplanadı.

Arab xalifalıg'ı VII-VIII ásirler Oraylıq Aziya jerlerin óz qaramag'ına kiritken edi. Xalifalıqqa kirgen ayaqlarg'a áste-aqirin islam mádeniyati, onıń kóplep elementleri kirip kelebasladı. Eń áwele, islamnıń muqáddes kitabı Qurani Karim ideyalari túrli xalıqlar arasında keń jayıla basladı. Buniń ushin bul jerlerde arab tili, arab jazıwi járiyalandı. Musilman mádeniyatınıń kórki esaplang'an nag'ishli bezewler menen zıynetlengen meshit medreseler, makbaralar, diniy hám ilimiy kitaplar, qoljazbalarg'a bay kitapxanalar hám basqa imaratlar qad tikley basladı. Olar usi xalıqlardıń áwelgi materiallıq mádeniyatınıń ornında qurdı.

Quran (arab."qiráát" sózinen aling'an) ideyalari, qádiriyatlari (adamlardı tuwrılıq, rastgóylik, páklik, halallıq, jaqsılıq, saqawat, doslıq, biradarlıq, ózara tatiwlıq, birgeislesiw, tinishlıq, bawrikeńlik hám t.b.), islamiy ahkomlar, jámiyet adamlar ómirine sińdirip barılıp, usi tiykarda olar áwelgi kópqudaylıq, g'ayridiniy sarqıtlardan, naduris túsiniklerden qutiliw boldı. Xalifa Usman payg'ambarimiz óliminen keyin awızba-awız kóship júrgen "Qurani Karim"tekstlerin bir jayg'a toplaı, jalg'iz tekstti jaratıp, islam mádeniyati tariyxında at qaldırg'an.

Ol kitap Muhammed Zayd Sabit kómeginde hám payg'ambarimizdıń tiri sahabalari guwalıg'ında Qurani karimnıń jalg'iz nusxasin dúzip shıg'adı. Soń jalg'iz nusxadan bes nusxa kóshirip Mekke, madina, Damashq, Kufa hám Basra qalalarında saqlawg'a buyıradı.

Xalifa Usman Qurani Amir Temur Shom (Siriya) júrisinen olja sipatında óz paytaxtına alıp kelgen. Temuriyeler tariyxı Mámleketlik muzeyde saqlanıp atırg'an Qurani Karim dáslepki tayarlang'an islamiy derekler. Islam mádeniyatınıń gúltaji esaplang'an hádistaniw ilimi rawaj tawıp bardı, bunda Orat aziyalıq ullı muhaddis alimlar orin iyeledi.

Islam áleminde Qurani Karimnen keyin ekinshi derek, bul Hádisi Sharif. Sharif degen sóz arabsha bolıp, áziyz, qádirli degen mánislerdi ańlatadı. Sharif

atag'ina ildiyiq bolg'an sháhárler: Sham, Bag'dad, Quddus, Mazari Sharif hám Buxarayi Sharif. Muhammed (s.a.v.)niń aytqan gápleri, qilg'an isleri, solardiń hámmesi súnnet esaplnadi. Bular haqqindag'i dalalat bolsa hádisdir.

Pútkil musulman dúnyasinda birden-bir tuwri, isenimli dep tán aling'an 6 hádisshiler: Imam Buxariy, Imam Muslim al Hajjoj, Isa at-Termiziy, Imam Abu Dawit Sijistoniy, Imam an-Nasafiy, Imam Abdulla ibn Yazib ibn Mijjalar hámmesi hasla Orayliq Aziyaliq bolip, olardiń “qutubi sitta” (“Alti kitap”) shig'armasi pútkil dúnyag'a belgili.

Olar arasinda Imam Buxariy (810-870) hám ol zatqa tiyisli “Al jome as-sahih” (“Isenimli toplan”) shig'armasi jalg'iz. Bul shig'armani islamtaniwshilar “Qurani Karim”nen keyingi ulli oring'a qoydi. 4 tomnan ibarat bul mubarek kitapg'a 7275 eń sahih (isenerli) hádisler kiritilgen bolip, olar qimbatli tárbiyaliq-ag'artiwshiliq áhmiyetke iye. Alimniń “Al adab al-mufrat” (“Ádep durdanalari”) shig'armasi ataqli.

Imam Buxariy shákirti hám dawamshilari Imam at-Termiziy (824-892) hám ulli hádistaniw alimlardan biri. Oniń ataqli shig'armasi “Al-jome” dep ataladi. “Ash-shamoil an-nabaviyya”(Payg'ambarlarning alohida fazilatleri), 408 hádis sharifdi óz ishine alg'an bul shig'arma, sonday-aq, “Kitab az-zuhd”(Taqvo haqida) hám basqa kitaplar da bul zat sharif qálemine tiyisli. Islam táliymatinda shariat hám oniń ruknleri de áhmiyetli orin tutadi.

Shariat (arab. Tuwri jol, nizamshiliq mánisinde)- islam diniy huqiqi, yag'niy barliq musulmanlar ushin orinlaniwi májbúr blg'an nizamlar, huqiqiy-ádeplilik kórsetpeler jiyindisi.

Islam ilimi rawajlaniwinda alim Barhoniddin Marg'inaniy (1123-1197)niń xizmeti de ulli. Ol 1178 jili “Hidaya” (Tuwri jol) shig'armasin jaratadi. Bul kitapta usi zamanlarda, musulmanlar dus keletug'in aktual máselelr, solardan, shańaraq hám sotsiyalliq múnasibetler, múlkshilik, sawda-satiq, jinayi jaza hám insanniń bursh hám juwapkershiligine tiyisli júda kóp qiyin máselelerdi islamiy huqiq qarasinan shehip beredi.

Orayliq Aziya alimlari qatarinda ulli qábilet iyesi Abu Mansur Moturidiy ayriqsha orin iyeleydi. Oniń ataqli shig'armasi qatarina "Tavhid" kiredi. Bul shig'arma usi zaman dáwir hám ihtiyaji sipatinda dúnyag'a kelgen. Sebebi, Moturidiy jasag'an dáwir islam dúnyasiniń "Altin dáwiri" esaplang'an. Uso dáwirde islam ilim orayi Bag'dadtan orta Aziyag'a kóshgen, Samarqand "Altin dáwir" orayina aylang'an. Moturidiy islam ilimdegi joqari ilimiy tabislari esesine "Abu Mansur" yag'niy "Jenis ata" mártebesine iye boldi.

Sufizm-bul adamlardi halalliq, páklik, teńlik, insan qádir-qimbatin ullilaw, óz miyneti menen kún kóriw, basqalar kúshinen paydalanmasliq hám jámiyetlik ádalat qag'iydalarina shaqiriwshi jaqsiliq táliymati.

Xorasan hám Movarounnahr xalqi arasinda sufizm-filosofiyaliq ilimi rawajlaniwinda Yusuf Hamadaniy úlken abiray-itibar hám húrmetke bólenge. Ol tiykarinan Buxara qalasinda jasap jaslarg'a sufizmnen sabaq bergen hámde júda kópleshákirtler tayyarlag'an. Yusuf Hamadaniydi pir tutqan muridlerinen 213 ataqli shayxlar bolip jetisken. Hoja Hasan Andoqiy, Hoja Abdulla Barraqiy, Hoja Ahmed Yassawiy, Hoja Abduxaliq G'ijduvaniyler oniń tort xalifasi esaplanadi.

Jurtimizda tamir atqan Yassawiya Ahmed, Qubraviya Najmiddin, Naqshbandiya Hoja Bahawiddin táliymatlari mánisi ájayip ideyalar ruwxı menen sug'arilg'an. Solardan, Yassawiya tariqatiniń bir qatar tiykarg'i qag'iydalari ádeplerine názer taslasaq, bunda insanlardıń Alla aldına jetisiwi jolında tinimsiz izleniwleri ómiriniń hár-túrli sanawlarına dus keliwleri, óz isenimine sadıq, jaqsiliq, haq jolında hámishe háreketlerde bolıwları kerekligine ayriqsha urg'i berilgenligi ayan boladi.

Sol sebep, Yassawiya "Hikmet"lerinde páklik, halalliq, tuwriliq, miyrim-shápáát, óz kúshi, mańlay teri hám halal miyneti menen kún keshiriw, Alla taala janına jetisiw jolında insandı sirtqi hám ishki hár tárepleme jedellestiriw kibi alding'i uliwmainسانیy qádiryatlar sáwlelengen. Usında joqari ideyalar Qubraviya, Naqshbandiya kibi tariqatlardıń mazmunı turadı. Najmiddin Qubra qálemine tiyisli "Favóix al-Jamol va fatvotix al-Jalol", "Al-Usul al-ashora" kibi 30g'a jaqin shig'armalar bar. Oniń tariqatında diniylik penen dúnyaliq shınjırlanıp baylanisip

ketken. Oniń shig'armalarindag'i adamlardıń halallıq, adamiylik, mal-dúnyag'a ósh bolmaslıq, óz qolaysız islerinen táwbe qiliwday ádeplilik-ideyaliq, tárbiyalıq talap-qag'iydalar biziń kúnlerimizde de áhmiyrtkr iye.

Óz dáwiriniń kámil insani Bahawiddin naqshband haqqında aytatug'in bolsaq, áwele, ol tiykar salg'an Naqshbandiyliktiń tiykarg'i mánisi: "Qol iste, Alla dilde", "Kem jegil, kem uyqla hám kem sóyle" degen ulli nasiyatlari júda turmisliq. Naqshbandiya táliymati halal miynet qiliwg'a, diyxanshiliq, ónermentshilik, sawda-satiq, ilim-ag'artiwshiliq, kórkem ádebiyat, muzika menen shug'illaniw kibi paydali kásip-ónerli hám qayirli islerge qaray shaqiradi.

Ózbekistandag'i islam mádeniyatiniń rawajlanıwındaǵı orni ayriqsha. Endi oni dúnyag'a tanitiw ushin huqıqiy tiykar jánede bekkemlendi.

Prezidentimiz tárepinen 2018 jil 4 aprelde Ózbekistan respublikasınıń "Tálim, pán hám mádeniyat máseleleri boyınsha Islam shólkemi ustavin (Baku, 2015 jil 26 noyabr) ratifikatsiya qiliw haqqında"ǵı nızami usı maqsetke xızmet qiladi.

(Boku, 2015 yil 26 noyabr) ratifikatsiya qilish to'g'risida»gi qonuni shu maqsadga xızmat qiladi.

Islam shólkemi (AYSESKO) Islam birgeislesiw shólkemi (IHT)niń qánigelestirilgen mekemesi esaplanadi. Shólkemniń qarargahi marokko quraliniń Rabot qalasında jaylasqan. Tegeran (Iran Islam Respublikasi) hám Sharja (BAA) qalalarında aymaqlıq ofislari bar.

Tashkilotning qarorgohi Marokash qirolligining Rabot shahrida joylashgan. Tehron (Eron Islom Respublikasi) va Sharja (BAA) shaharlarida mintaqaviy ofislari mavjud. AYSESKOniń jumis tilleri arab, ingliz hám fransuz tilleri.

AYSESKO Ustavi Ózbekistan respublikasi tárepinen 2017 jil 26 avgustta imzalang'an. Bul Ustav 22 statyadan ibarat. Ustavtiń 4-statyasına muwapiq, AYSESKOniń tiykarg'i maqseti tómendegilerden ibarat:

-Ag'za mámleket ortasında tálim, pán, mádeniyat hám kommunikatsiya tarawlarındaǵı birgeislesiwdi bekkemlew hám qollap-quwatlaw;

-sonday-aq, bul tarawlardi insannárwar islam qádiriyatlari qarasinan rawajlandiriw hám jaqsilaw.

-Túrli qurallar járdeminde, solardan, tálim, pán, mádeniyat ham kommunikatsiya arqali ag'za mámleketlerde hámde olardan tisqarida xaliqlar ortasinda ózara birgeislesiwdi jámlendiriw hámde pútin dúnyada tinishliq hám qáwipsizlikke erisiwde óz ulesin qosiw;

-Islam dini hám mádeniyatiniń tuwri túrin úgit qiliw. Mádeniyatlar, xaliqlar hám dinler ortasindag'i qatnasti rawajlandiriwg'a kómeklesiw. Islam mádeniyati qarasina muwapiq, insan huqıqlari hám erkinlikleri printsipleri menen bir qatarda, ádalat hám tinishliq qádiriyatların g'alabalastiriw bag'darında is alip bariw;

-Ag'za mámleketlerde mádeniy ózne tánligin saqlap qalg'an halda mádeniy birgeislesiwdi marapatlaw hám mádeniy hár-qiyliliqtin túrli jaqlarin qollap-quwatlaw;

-Islam birgeislesiw shólkeminiń tálim, pán, mádeniyat hám kommunikatsiya tarawindag'i qánigelestirilgen mekemeleri hámde AYESKOG'a ag'za mámleketler ortasinda baylanislardi bekkemlew. Olardin uyg'inlig'i hám bir-birin toliqtirip turiwg'a erisiw. Húkimetke qarasli bolg'an hám húkimetke qarasli bolmag'an usi kibi mekemeler menen birgeislesiw hám sheriklik múnásibetlerin rawajlandiriwg'a kómeklesiw;

-Ag'za mámleketlerdin tálim dizimleri ortasinda ózara baylanislar ornatiw. Olardin bir-birin toltirip turiwin támiynlew hám basqalar.

Bul hújjet mádeniy-gumanutar tarawda Ózbekistan erisken utislarin keń úgit qiliwda jańa bir huqıqiy zamin boldi.¹¹

Prezidentimiz Sh.Mirziyoevtin 2017 jil 23 iyundag'i "Ózbekistan respublikasi ministrler Keńesinin qasindag'i Ózbekistandag'i islam mádeniyati orayin ashiw shara-ilájler haqqında" g'i qarari dógereginde keń kólemli isler ámelge asirilmaqta.

Mámleketimizde muqáddes dinimizdi, ulamalarimizdin bay miyraslarin úyreniw, tariyxıy orinlardi asirap-abaylawg'a ayriqsha itibar qaratilmaqta. Samarqandta Imam buxariy xaliqara ilimiy izertlew orayi ashilmaqta, Sherabad

¹¹ Abduraimova N. O'zbekistonning Islom madaniyati rivojidagi beqiyos o'rni. 05.04.2018

tumanindag'i Abu isa Muhammed Termiziy, Qarshi tumanindag'i Abul-Muin Nasafiy ziyoratgahlari ham basqa ziyoratxalar quriliw isleri orinlanbaqta.

Bul kibi qayirli isler jurtbasimiz ham xaliqara jamaatshilik tarepinen ken qollap-quwatlanbaqta. Usilardi inabatqa alip, mamleketimiz basshisi Islam madaniyati orayi atin islam tsivilizatsiyasi orayi, dep ozgerttiriw usinis bildirdi.

Bul oray biziñ islam dinin u-git-nasiyatlawdag'i juzimiz boladi. Sonday eken, oniñ sirtqi korinisi, bul jerde isletiletug'in qurilis materiallarina da itibar qaratiw lazim. Adettegi, kozimiz uyrenip qalg'an joybarlardan waz keship, jaña tur ham dizayn tabiwimiz kerek, ¹²dedi mamleket basshisi.

¹² Sh.Mirziyoevning 2017 yil 23 iyundag'i "O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining huzuridagi O'zbekistondagi islom madaniyati markazini tashkil etish to'g'risida"gi qarori

JUWMAQLAW

Pitkeriw jumisiniń uliwma mazmuninan kelip shig'iwshi ilimiy-teoriyalıq juwmaqlar, ilimiy-ámeliy usinlar tómendegilerden ibarat:

Shaxstıń millet wákili sipatındag'ı statusınan kelip shig'ip tómendegi túsiniklerdi kirgiziw múmkin: milliy ózlikti ańlaw, milliy maqtanish, milletti súyiwshilik, watanpárwarlıq, millet tág'diyrine baylanisli juwapkershilikti, milliy máplerdiń ústinligin seziniwdi, milliy til, milliy tariyx, ádebiyat, kórkem-óner, úrip-ádetler, qádiriyatlar, mámleket sistemasına húrmet, salqın qanlılıq, óz kásibiniń sheber mamani bolıw, mámlekettiń sotsiyallıq, siyasiy, ekonomikalıq, ruwxıy turmisında belsendilik hám t.b.

Shaxstıń jámiyet wákili sipatındag'ı statusınan kelip shig'ip: mámlekettiń jáhándegi abirayın arttıriwdag'ı juwapkershilik, dúnya tsivilizatsiyası tabisların iyelew, dúnya xalıqları aldında turg'an uliwma adamzatlıq mashqalalarg'a biypárwa bolmaw, milliy hám uliwma insaniy mápler uyg'imlig'in ańlaw, insanniń tábiyattiń bir bólegi ekeligin, oni asırawda juwapkershilik hám t.b.

Joqarıda keltirilgen barlıq túsinikler shaxstıń ishki psixologiyası menen baylanisli bolıp, olar shaxstıń ruwxıy dárejesi, millet hám jámiyet wákili sipatındag'ı statusların qamtıp aladı.

Búgingi kúde shaxs ruwxılıg'ı jámiyrttiń belgili sotsiyallıq qatlama sipatında áhmiyetli orın tutıp, jámiyetlik rawajlanıwda jetekshi kúsh sipatında da belgili abirayg'a iye. Sonday eken, puqaralıq jámiyeti tiykarları qalıplesip atıg'an házirgi payıtta, sonday-aq, globallasıw protsessleri jámiyetlik ómirimizge kirip keliwi sharayatında jaslarda milliy qádiriyatlarımızdı rawajlandırıw hár qashannan da áhmiyetli. Málim, milliyg'arezsizlik sebep jurtimiz mádeniy-ruwxıy ómirinde oyaniw júz berdi, xalqımız jaqsı niyetleri júzege shig'a basladı, áwladlarımız basıp ótken tariyxıy rawajlanıw jolın, xızmetin tereń úyrenip, jas áwladqa milliy hám uliwmainسانیy qádiriyatlardı qalıplestiriwde usı jaqların paydalanıw imkaniyatına iye boldıq.

Milliy hám ruwxıy qádiriyatlarımızg'a itibar hám qizig'iw kúsheydi. Tumaris, Jalaliddin manguberdi, Amir temur, Mirza Ulig'bek, Zahriddin Muhammad babur,

Imam Termiziy, Imam Buxariy, Ahmed Yassawiy, Bahawaddin naqshband siñari watanlaslarimizdiñ ruwxiy miyraslarin jaslar arasina tarqatiw, olarda milliy maqtanishti oyatiwdi támiynlewde áhmiyetke iye.

Milliy qádiriyatlar: shaxstiñ tábiyi, tariyxiy hám jámiyetlik birligin támiynleytug'in etnik mákanda qáliplesedi, hár-qiyli tárzde, túrli formalarda kórinedi, shaxstiñ sanasinda, ómir tárzinde ózine tán tárzde tásir qiladi, insanlardiñ ózara múnásibetlerinde, jámiyetlik xizmetlerinde kózge taslanip turadi hámde usi múnásibet, xizmet, maqset, ihtiyaj hám umtilislar ushin ruwxiy tiykar boladi: materialliq, ruwxiy, ekonomikalıq siyasiy hám basqa tarawlarda belgili nátiyje sipatında júzege keliwleri, adamlar ushin zárúriyat sipatında ózine tán áhmiyetke iyeligi, olarg'a payda keltiriwleri de múkin, jámiyetlik rawajlanıwda ózgerip, jedellesip, hár túrli tamanlari áwladtan áwladqa ótedi, miyras qaladi.

Orayliq Aziya oyshillariniñ shig'armalarında, xaliq-awzeki dóretpelerinde, islam táliymatında shaxs tárbiyasi hám kamalatına shañaraqtıñ, shañaraq tárbiyasiniñ orni, ata-ana hám jaqin adamlardiñ bag'darlawshi hám tárbiyalawshi waziypalarına ayriqsha itibar berilgen. Olar shañaraqta qáliplesiwı múmkin bolg'an sezimler-halallıq, páklik, mártlik, mehribanlıq, haqqóylik kibi páziyletlerdi barlıq sezimlerden joqari qoyg'an.

ÁMELIY USINISLAR

Búgingi kúnde shaxstíń millet wákili sipatındag'I statusinan kelip shig'ip tómenдеgi túsiniklerdi kirgiziw múmkin: milliy ózlikti ańlaw, milliy maqtanish, milletti súyiwshilik, watanpárwarliq, millet tág'diyrine baylanisli juwapkershilikti, milliy máplerdiń ústinligin seziniwди, milliy til, milliy tariyx, ádebiyat, kórkem-óner, úrip-ádetler, qádiriyatlar, mámleket sistemasina húrmet, salqin qanliliq, óz kásibiniń sheber mamani boliw, mámlekettiń sotsiyalliq, siyasiy, ekonomikalıq, ruwxıy turmisinda belsendilik hám t.b.

Shaxs ruwxıyig'in rawajlandiriwdań usillari hám qurallari og'ada kóp. Solardan biri perzenttiń ata-anag'a hám ata-ananiń perzentke bolg'an múnásibet máselelri esaplanadi. Xaliqlarimizdiń ayyemgi dáwirlerden baslap, búgingi kúnge shekem dawam etip kiyatirg'an, óz áhmiyetin hesh qashan joyitpaytug'in ájayip qádiriyatlariniń biri-perzenler tárepinen ata-ananiń joqari dárejede qásterleniwi, húrmet-izzetiniń ornina qoyiliwi. Perzent ushin dúnyada ata-anadan kóre mehriban, áziz hám qádirdan insan joq. Ata-ana perzentleriniń súyenishi, teńi-tayi joq baylig'i.

Ata-ana óz perzentlerinen hesh nárseni ayyamaydi. Olarg'a tábiyat inam etken ulliliq ta mine sonda. Qaraqalpaq xaliqlariniń ádep-ikrami boyınsha, jasi úlkenlerdiń, ata-ananiń aldınan sálem bermey ótiw úlken ayip esaplanadi. Ata-anani qádirlew, olardiń biybaha, minnetsiz xizmetine ómir boyi sadıq bolıw, pátiyasin aliw balalariniń perzentlik parizi. Bul milliy qádiriyatimizdiń eń áhmiyetli talaplariniń biri.

Sonday-aq, shaxstíń jámiyette qáliplesiwi orta arnawli hám joqari oqiw jurtlarında sabaqtan tisqari tárbiyalıq saatlarda shaxs ruwxıyig'in rawajlandiriwdiń usillari hám qurallari, perzent hám ata-ana múnásibetleri, shaxstíń millet wákili sipatındag'i statusinan kelip shig'ip milliy maqtanish, insanparwarliq, watanpárwarliq, millet tág'diyrine baylanisli juwapkershilikti, milliy máplerdiń ústinligin seziniwди, milliy til, milliy tariyx, ádebiyat, kórkem-óner, úrip-ádetler hám qádiriyatlardı qáliplestiriwde tálim-tárbiyaniń orni ayriqsha ekenligin jaslarg'a túsindirip bariwди usinis etemiz.

Paydalanilg'an ádebiyatlar:

- 1.Mirziyoev Sh.2017-2021 yillarda Ózbekiston Respublikasi rawajlanishining beshta ustuvor yónalishi bóyicha Harakatlar strategiyasini “Xalq bilan muloqot va inson manfaatlari yili”da analga oshirishga oid Davlat dasturini órganish bóyicha ilmiy-uslubiy risola.T.Mánaviyat. 2017.B.197.
- 2.Mirziyoev Sh. “Ózbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining huzuridagi Ózbekistondagi islom madaniyati markazini tashkil etish tóg'risida”gi qarori. 2017 yil 23 iyun.
- 3.Mirziyoev Sh.Farzand tarbiyasi borasida 2017 yil 16 iyundagi Toshkent viloyatidagi majlisda sózlagan nutqi.
- 4.Mirziyoev Sh. Oila va baxt haqida. Prezidentimizning 61 yilligiga bag'ishlangan “Janob Prezident” deb nomlangan intervyusi. 2018 yil. 24.iyul.
- 5.Mirziyoev Sh.Tanqidiy tahlil, qat'iy tartib-intizom va shaxsiy javobgarlik har bir rahbar faoliyatining kundalik qoidasi bólishi kerak.-T.Ózbekiston,2017.47b.
- 6.Mirziyoev Sh.Milliy taraqqiyot yo'limizni qat'yat bilan davom ettirib, yangi bosqichga ko'taramiz. T.O'zbekiston.2018.B.27.
- 7.Mirziyoev Sh.Yóqolib borayotgan urf-odatlar va ajrimlar haqida sózlagan nutqi. 2021 yil 19 yanvar.
- 8.Karimov I.A. Yuksak mánaviyat-engilmas kuch.-T.Mánaviyat, 2008.116-b.
- 9.Abduraimova N. O'zbekistonning Islom madaniyati rivojidadagi beqiyos o'rni 05.04.2018.
- 10.Saydalieva N.Diniy qádriyatlar va xalq ańanalariga tayangan g'oyalar. Dinshunoslikning dolzarb muammolari. Toshkent islom universiteti.2017.B.57-58.
- 11.Majitov M. Yoshlar mánaviy tarbiyasida dunyoviy va diniy qadriyatlar uyg'inligi masalalri. Dinshunoslikning dolzarb muammolari. Toshkent islom universiteti. 2017.B.142-143.
- 12.Qádiriyatalr mánáiyat arnasi. Nókis. Qaraqalpaqstan. 2013.
- 13.Nazarov Q. Qadriyatlar falsafasi(aksiologiya).Toshkent.Faylasuflar milliy jamiyati nashriyoti. 2004.26 b.
- 14.Bazarbaev J.Ádep filosofiyasi.Nókis. Qaraqalpaqstan. 2010.

15. Abdusamedov A. Islom dini asoslari va manaviyati. T. 2007.

16. Yurtimiz allomalari. Islomshunoslik ilimiy tadqiqot markazi. T. 2014.